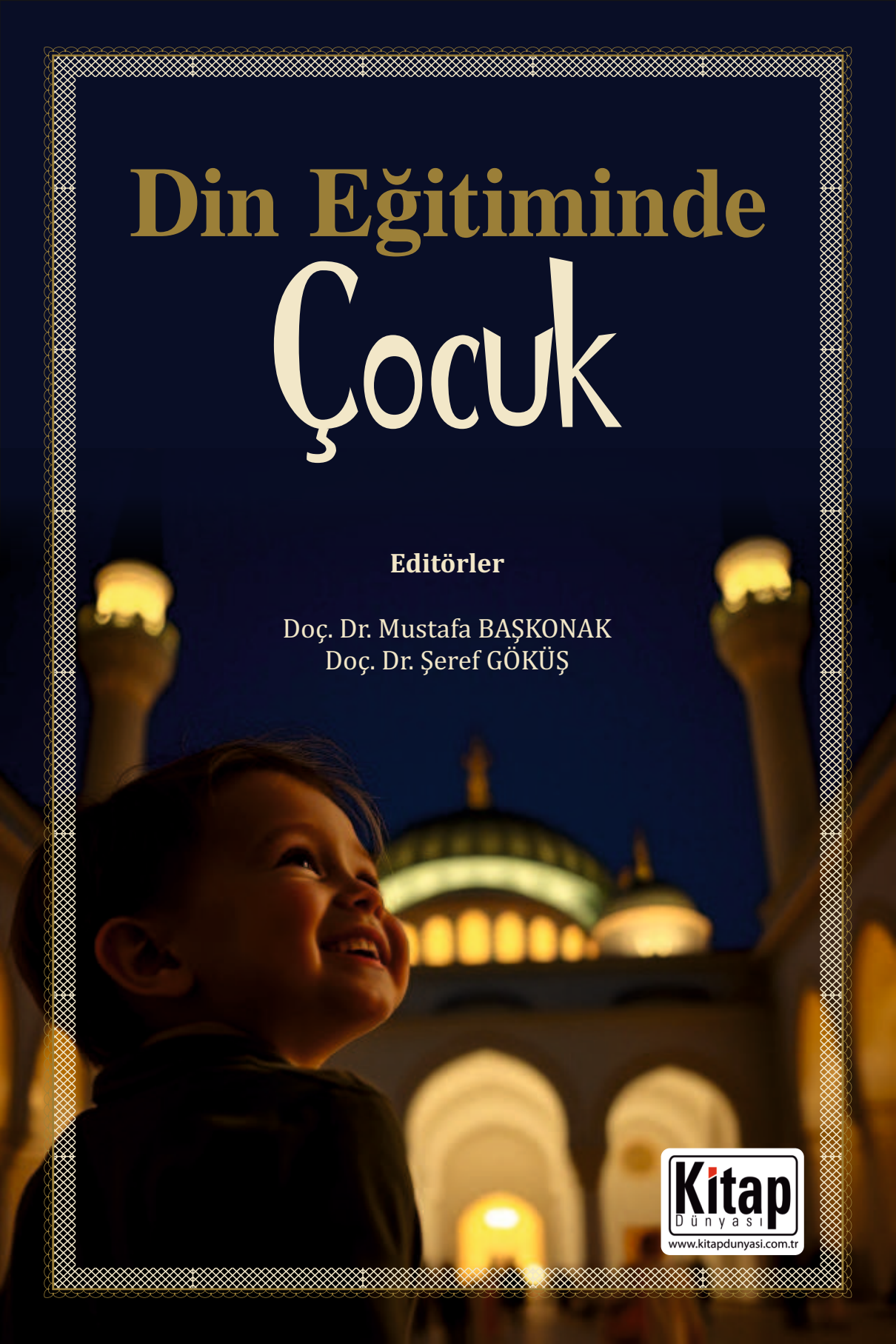
Din Eğitiminde Çocuk

Editörler

Doç. Dr. Mustafa BAŞKONAK
Doç. Dr. Şeref GÖKÜŞ

Kitap Dünyası
www.kitapdunyasi.com.tr

DİN EĞİTİMİNDE ÇOCUK

Editörler

Doç. Dr. Mustafa BAŞKONAK
Doç. Dr. Şeref GÖKÜŞ

Din Eğitiminde Çocuk

Editörler:
Mustafa BAŞKONAK - Şeref GÖKÜŞ

Yazarlar:
Aslıhan ATİK- Mustafa BAŞKONAK-Ali BİRİNCİ- Tuğba BOZKAYA-Emine CAN
Semra ÇİNEMRE-Fatma GÖÇMEN-Rukiye GÖGEN-Şeref GÖKÜŞ
Muhammed Muhdi GÜNDÜZ-Sibel KANDEMİR-Mehmet KOYUNCU
Gülşen ÖZEREN-Zahide YILMAZ-Dilek Gürbüz YİĞİT

Genel Yayın Yönetmeni:
Mustafa ÇALIŞKAN

KİTAP DÜNYASI YAYINLARI
Elektronik Yayıncılık No: 761

Bu eserin tüm yayın hakları saklıdır. Yayınevinin/Editörlerin izni olmadan eserin herhangi bir bölümünün yeniden basılması ve dağıtılması yasaktır.
Dijital ortamlarda paylaşılabilir.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayıncı Sertifika No: 51889

ISBN 978-625-5980-35-9

Baskı Öncesi Hazırlık ve Kapak Tasarım:
Mustafa BAŞKONAK - Fatma GÖÇMEN

E-KİTAP

Aralık 2024 / İstanbul

Kitap Dünyası Yayınları
Alayköşkü Cad. Küçük Sk. Civan Han No. 6/D:4
Cağaloğlu – İSTANBUL
Tel: 0212 514 93 05

www.kitapdunyasi.com.tr
bilgikitapdunyasi@gmail.com

DİN EĞİTİMİNDE ÇOCUK

Editörler ve Yazarlar

Doç. Dr. Mustafa BAŞKONAK
Doç. Dr. Şeref GÖKÜŞ

Doç. Dr. Aslıhan ATİK
Doç. Dr. Semra ÇİNEMRE
Doç. Dr. Muhammed Muhdi GÜNDÜZ
Dr. Öğr. Üyesi Ali BİRİNCİ
Dr. Öğr. Üyesi Fatma GÖÇMEN
Dr. Öğr. Üyesi Rukiye GÖGEN
Dr. Öğr. Üyesi Sibel KANDEMİR
Dr. Tuğba BOZKAYA
Arş. Gör. Mehmet KOYUNCU
Gülşen ÖZEREN
Zahide YILMAZ
Dilek Gürbüz YİĞİT
Emine CAN

Kitap Dünyası

Din Eğitiminde Çocuk isimli bu eser, ülkemizin en zor zamanlarında
din eğitimi ve öğretimine ilişkin cesur kararların alınmasında kilit rol oynayan;
merakı, sevgisi, cesareti ve güveni ile İlahiyat Fakülteleri bünyesinde
Din Eğitimi Anabilim Dalının kurulmasına öncülük eden;
birçok akademisyenin, öğretmenin ve din görevlisinin yetişmesine vesile olan;
Din Eğitimi alanında yaptığı öncü çalışmalarla tüm Türkiye'ye ilham veren
Değerli Hocamız **Prof. Dr. Beyza Bilgin**'in
kıymetli hatırasına ithaf edilmiştir.

İÇİNDEKİLER 6
ÖNSÖZ 13

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLÂM DÜŞÜNCE GELENEĞİNDE ÇOCUK EĞİTİMİNDE ANNE-BABANIN MESULİYETİ

Giriş 17
1. İslâm Düşünce Geleneğinde Ailenin Önemi ve Gayesi 20
2. Çocuk Eğitiminde Anne Babanın Rolü 24
2.1. Anne Babanın Doğum Öncesi Sorumlulukları 25
2.2. Anne-Babanın Doğum Sonrası Sorumlulukları 28
3. Anne-Babanın Çocuğunu Eğitmesi Gereken Bazı Konular 32
3.1. Temel Bilgileri Öğretme 33
3.2. Temel Alışkanlıkları Kazandırma 34
3.3. İbadet Alışkanlığı Kazandırma 36
3.4. Mahremiyet Eğitimi Verme 37
Sonuç 38
Kaynakça 40

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOCUĞUN DİN EĞİTİMİNDE AİLEDE ETKİLİ İLETİŞİMİN YERİ VE ÖNEMİ

Giriş 43
1. İletişim ve İletişimin Önemi 48
2. İletişim Becerileri 50
2.1. Çocukları Aktif Dinleme 52
3. Ailede Dinî İletişim 53
3.1. Çocuğun Din Eğitimde Aile İçi İletişimin Önemi 57
3.2. Ailede Çocuğun Din Eğitiminde Çocukla Etkili İletişim Kurma 58
3.3. Ailede Çocukla Etkili Dinî İletişim 62
Sonuç 67
Kaynakça 70

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇOCUKLARA AHLAKİ DEĞERLERİN KAZANDIRILMASINDA AİLENİN ROLÜ

Giriş 75

1. Ahlâkî Değerler 76

2. Aile Kavramı ve Ailenin İşlevleri 78

2.1. Ailenin Toplumsallaştırma İşlevi 79

2.2. Ailenin Eğitim İşlevi 81

3. Ebeveynlerin Çocuk Yetiştirme Tarzları 84

3.1. Yetkeli/Otoritatif Çocuk Yetiştirme 85

3.2. Yetkeci/Otoriter Çocuk Yetiştirme 86

3.3. İzin Verici Çocuk Yetiştirme 87

3.4. Reddedici/İhmalkâr/İlgisiz Çocuk Yetiştirme 87

4. Ahlâkî Gelişimde Ailenin Rolü 89

5. Ailenin Ahlâkî Değer Kazanımındaki Önemi 93

6. Çocuklarda Ahlâkî Değerler Ediniminin Temel Unsurları 95

6.1. Sosyalleşme 95

6.2. Disiplin 97

6.3. Modelleme/Model Alma 99

Sonuç 100

Kaynakça 103

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇOCUKLARDA MAHREMİYET EĞİTİMİ

Giriş 109

1. Mahremiyet Türleri 111

1.1. Beden Mahremiyeti 111

1.2. Bilgi Mahremiyeti 113

1.3. Göz Mahremiyeti 116

1.4. Mekân Mahremiyeti 117

1.5. Dijital Mahremiyet 120

2. Çocuğun Mahremiyetinde Dikkat Edilmesi Gereken İlkeler 123

2.1. Aile İçi Mahremiyete Dikkat Edilmelidir 123

2.2. Çocuğun Gelişim Dönemleri Göz Önünde Bulundurulmalıdır 125
2.3. Çocukta Özel Alan Bilinci Oluşturulmalıdır 127
2.4. Çocuğa Hayır Diyebilme/Bağırma Öğretilmelidir 128
2.5. Mahremiyet Eğitiminde Sevgi Dili Kullanılmalıdır 130
2.6. Çocuğun Soru Sormasına Fırsat Sunulmalıdır 131
2.7. Çocuğun Sosyal Medyası Denetlenmelidir 133
2.8. Çocuğun Sağlıklı Bir Hayâ Duygusu Edinmesi Sağlanmalıdır 134
2.9. Çocuğun İradesi ve Vicdanı Eğitilmelidir 136
Sonuç 138
Kaynakça 141

BEŞİNCİ BÖLÜM

ÇOCUK VE DİNÎ MOTİVASYON

Giriş 145
1. Motivasyon 147
2. Çocukluk ve Din 150
2.1. İlk Çocukluk Dönemi (2-6 Yaş) 151
2.2. Son Çocukluk Dönemi (6-12 Yaş) 153
3. Çocuklukta Dinî Motivasyon ve Din Eğitimi İlişkisi 155
3.1. Dinî Motivasyon 155
3.2. Dinî Motivasyonu Etkileyen Faktörler 159
3.3. Din Eğitimi ve Çocukta Dinî Motivasyon 163
Sonuç 169
Kaynakça 172

ALTINCI BÖLÜM

MONTESSORİ VE ÇOCUKLUK DÖNEMİ DİN EĞİTİMİ

Giriş 177
1. Maria Montessori Kimdir? 178
2. Montessori'ye Göre Çocuk 179
3. Montessori Eğitim Metodu 184
4. Montessori ve Çocukluk Dönemi Din Eğitimi 193
Sonuç 202
Kaynakça 204

YEDİNCİ BÖLÜM

ÇOCUĞUN DİN EĞİTİMİNDE DİJİTAL OYUNLARIN ETKİSİ

Giriş 207
1. Oyun Kavramı ve İşlevselliği 208
2. Oyun Temelli Öğrenme ve Eğitime Katkıları 210
3. Dijital Dönüşüm ve Dijital Nesil 213
4. Eğitimde Dijitalleşme Süreci 216
5. Dijital Eğitsel Oyunlar ve Yararlılıkları 218
6. Günümüzde Dijital Oyun Kullanımı ve Beklentiler 222
7. Dijital Oyunlarda Dini Öğelerin İşlenmesi 223
8. İslâm Dünyasında ve Ülkemizde Dijital Oyun Çalışmaları 227
Sonuç 229
Kaynakça 232

SEKİZİNCİ BÖLÜM

OYUN VE ETKİNLİKLERLE OKUL ÖNCESİNDE KUR'AN ÖĞRETİMİ

Giriş 237
1. Oyun Nedir? 239
2. Oyun Kuramları Nelerdir? 242
    2.1. Klasik Oyun Kuramları 242
    2.2. Dinamik/Modern Oyun Kuramları 243
3. Oyunlar Nasıl Sınıflandırılır? 245
4. Oyunun Çocuğun Gelişimine Etkisi Nedir? 247
    4.1. Fiziksel Gelişime Etkisi 247
    4.2. Psiko-Motor Gelişime Etkisi 248
    4.3. Psikolojik Gelişime Etkisi 248
    4.4. Bilişsel Gelişime Etkisi 249
    4.5. Sosyal Gelişime Etkisi 250
    4.6. Dil Gelişimine Etkisi 250
5. Eğitsel Oyun Tekniği Nedir? 251
    5.1. Eğitsel Oyun Tekniğin Kullanılışı 251
    5.2. Yöntemin Üstün Yönleri 253
    5.3. Yöntemin Sınırlılıkları 255

6. Kur'an Öğretiminde Eğitsel Oyun ve Etkinlik Örnekleri 255
Sonuç 268
Kaynakça 268

DOKUZUNCU BÖLÜM

BİR ÖĞRETİM MATERYALİ OLARAK DİNİ İÇERİKLİ ÇOCUK KİTAPLARI

Giriş 273
1. Çocuk Kitaplarının Çocuğun Gelişimindeki Yeri ve Önemi 275
2. Dini İçerikli Çocuk Kitapları 278
3. Dini İçerikli Çocuk Kitaplarının Dini Gelişim Alanına Katkısı 283
4. Din Eğitimi Açısından Dini İçerikli Çocuk Kitapları 287
Sonuç 290
Kaynakça 292

ONUNCU BÖLÜM

HUTBELERİN "ÇOCUK" KONUSUNDA TOPLUMU AYDINLATMAYA KATKISININ İNCELENMESİ

Giriş 295
1. Yöntem 299
    1.1. Araştırmanın Deseni 299
    1.2. Örneklem 299
    1.3. Araştırma Süreci 300
2. Bulgular ve Yorum 301
    2.1. Çocukların Ele Alındığı Bağlamlar 302
    2.2. Çocuklarla İlgili Çeşitli Tavsiyeler, Telkinler ve Mesajlar 312
Sonuç 323
Kaynakça 328

ON BİRİNCİ BÖLÜM

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI ÖRNEK VAAZLARINDA ÇOCUK VE DİN EĞİTİMİ TEMASININ İNCELENMESİ

Giriş 333
1. Araştırmanın Yöntemi 343
    1.1. Verilerin Analizi 345
2. Bulgular ve Yorum 346

2.1. Genel Bulgular 347
2.2. Kategoriler Başlığı Altında Elde Edilen Verilerin Analizleri 349
Sonuç 368
Kaynakça 374

ON İKİNCİ BÖLÜM

BATI AVRUPA'DA YAŞAYAN TÜRK ÇOCUKLARININ DİN EĞİTİMİNDE CAMİLERİN YERİ VE ÖNEMİ

Giriş 377
1. Batı Avrupa'da Camilerde Yapılan Dini Faaliyetler 381
1.1. İbadet, Ezan ve İkamet 382
1.2. Vaaz ve Hutbe 386
1.3. Önemli Gün ve Gecelerin Kutlanması 388
1.4. Ramazan Ayı Programları 391
1.5. Kur'an-ı Kerim ve Dini Bilgiler Kursları 393
Sonuç 398
Kaynakça 401

YAZARLAR 406
EDİTÖRLER 407

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOCUĞUN DİN EĞİTİMİNDE AİLEDE ETKİLİ İLETİŞİMİN YERİ VE ÖNEMİ

Fatma GÖÇMEN*

Giriş

Bireyin kişilik gelişiminde önemli bir zaman dilimi olan çocukluk döneminde çocuğa etkili din eğitimi verilmesinde en önemli rol aileye düşmektedir. İlk yıllardan itibaren çocuğa vereceği din eğitimi ile aile, onun "dindar" ya da "dine karşı kayıtsız" bir şahsiyet olarak yetişmesinde ilk ve tek sorumlu sayılır.[1]

Günümüzde ailenin çocuğun din eğitimindeki fonksiyonu, gittikçe daha da kritik bir öneme sahip olmaktadır. Zira internet kullanımının gittikçe artması, insanların dijital dünyada daha fazla vakit geçirmeye ve yalnızlaşmaya başlamaları nedeniyle 21. yüzyılın ilk çeyreğini geride bıraktığımız şu günlerde çocukların ailede temelleri sağlam atılmış dinî bir kişilik ve benlik kazanmasını temin edebilmek adına, çocuğun din eğitiminde ailede etkili iletişim önem kazanmaktadır.

Küreselleşen ve internet ağının hızlı kullanımıyla gittikçe değişen bir dünyada, bireyin manevî dünyasını etkileyen pek çok etkenin varlığı, çocuğun ailedeki din eğitimi konusunu daha da önemli hale getirmektedir. Sosyal medya, çevre, kitle iletişim araçları çocuğa olumlu ve olumsuz pek çok içeriğe erişim imkânı vermektedir. Ebeveynin kontrolünde olmayan içerikler, çocuğun sahip olduğu manevî değerleri yıpratıcı etki yapabilir yahut yanlış bilgilendirme nedeniyle istenmeyen durumlara yol açabilir.

* Dr. Öğretim Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Eğitimi Anabilim Dalı. fatma.gocmen@bozok.edu.tr, Orcid: 0000-0003-1393-4729.

[1] Mehmet Emin Ay, *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım* (Bursa: Sena Kitap, 2023), 136.

Bu bağlamda ailede etkili iletişim yöntem ve tekniklerini kullanarak çocuğun din eğitiminin nasıl verilebileceği konusunu ele almak ve bu konuya açıklık getirmek, günümüzde çocuğa etkili bir din eğitimi sunabilme adına elzem bir ihtiyaç olarak görünmektedir.

Aile, sözlükte "evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik" şeklinde tanımlanmaktadır.[2] Bu bağlamda aile anne, baba ve çocuklardan meydana gelen ve toplumun en küçük yapı taşını oluşturan toplumsal bir kurumdur.[3] Aile, çocuğun ilk okulu, ebeveynler ise onun ilk öğretmenleri gibidir. İyi çocuk yetiştirmenin temelinin ebeveynin çocukla etkili iletişim kurmasına bağlı olduğu söylenebilir.[4]

Çocukluk çağı, bireyin yaşamında ileriki hayatına esas teşkil edecek temel kazanımları elde ettiği bir zaman dilimidir. Doğumdan itibaren başlayan bu süreç, ergenlik çağına kadar devam etmekte ve bireyin kişilik gelişimine temel teşkil etmektedir. Bu bağlamda çocukluk döneminde bireye sunulacak etkili din eğitimi fırsatları bireyin ahlâkî değerleri ve ihtiyaç duyduğu/duyacağı dinî bilgileri öğreneceği bir ortam hazırlarken, dinî kimlik kazanmada ve manevî dünyasını yapılandırmada önemli katkılar sunar.

Çocukta dinî duygu doğuştan gelir. Ancak çocukta potansiyel olarak var olan din duygusunun uyanmaya ve kendini hissettirmeye başlaması 3-5 yaş aralığında gerçekleşir. İleriki yıllarda kendini gösterecek dinî tutum ve davranışların temeli çocukluk döneminde atılır.[5] Çocuklara erken yaşlarda verilmeyen din ve ahlâk eğitimi, sonraki yıllarda verilse dahi istenen etkili sonucu vermez ve amaca ulaştırmaz.[6]

Birey, doğar doğmaz kendini aile içinde bulur. Aile kurumu, çocuğa dinî yaşantı modellerini örnekleyerek sunan ilk sosyal ortamdır. Bu bağlamda

---

[2] Hasan Eren vd., *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1988), "Aile", 1/31.

[3] Nihat Çalışkan - Mustafa Aslanderen, "Aile İçi İletişim ve Siber Yaşam: Teorik Bir Çözümleme", *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi* 15/2 (Ağustos 2014), 267.

[4] Çalışkan - Aslanderen, "Aile İçi İletişim ve Siber Yaşam: Teorik Bir Çözümleme", 263; Hüseyin Algur, "Ailede Din Eğitimi", *Din Eğitimi*, ed. M. Fatih Genç (İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2020), 260.

[5] Ahmet Çın, "Erken Çocukluk Dönemi Din Eğitiminde Ebeveyn Tutumlarının Etkisi", *Batman Akademi Dergisi* 4/2 (Aralık 2020), 51.

[6] Çın, "Erken Çocukluk Dönemi Din Eğitiminde Ebeveyn Tutumlarının Etkisi", 52.

aile, çocuğun din eğitiminde ilk ve en önemli kurumdur. Ebeveynler, çocuklarının manevî eğitimi ve yönlendirilmesinden sorumludurlar.[7] İlk iletişim de aile bireyleri ile kurulur. Aile, çocuğun gerek bilişsel süreçlerinin gelişimine gerekse duyuşsal ve psikomotor gelişimine katkıda bulunan bir kurumdur. Bu sebeple çocuğun biyolojik, psikolojik, sosyokültürel gelişimi ailede olumlu ilişkilerle desteklenmelidir.[8] Çocuğun kişilik gelişiminin %60'ı ilk 6 yılda tamamlanır. Bu yaştan sonra çocuğun kişiliğini değiştirmek oldukça zordur.[9] İlk yıllardan itibaren çocuğun kimlik ve benliği ailedeki iletişimin çeşidi ve kalitesiyle oluşmaya başlar.[10] İlk çocukluk dönemi (2-6 yaş), çocuğun gelişim basamaklarının temellerinin atıldığı ve kişiliğinin büyük oranda şekillendiği bir dönem olması itibariyle çocuğun dinî gelişimi açısından oldukça önemli fırsatlar barındırır.[11] Piaget'in bilişsel gelişim kuramına göre 2-7 yaş arasındaki çocuk "işlem öncesi dönem"dedir. Bu dönemdeki çocuk "ben merkezci"dir, henüz kendi bakış açısıyla diğer insanların bakış açılarını birbirinden ayıramaz. Bu dönemdeki çocuğun din eğitimini yakından ilgilendiren iki önemli kavram vardır. Birincisi "Animizm" yani çocuğun canlı-cansız ayrımı yapmadan her varlığı canlı gibi algılaması ve öyle davranmasıdır. Çocuk, oyuncak bebeğe de canlı bebek muamelesi yapar. Diğer bir kavram "atropomorfizm" yani insanî özellikleri soyut/ilahî varlığa atfetmedir. Çocuk bu dönemde Allah'ı bulutların üzerinde aksakallı bir dede; melekleri de kanatlı, beyaz ve dişi varlıklar olarak düşünebilir.[12] Çocuğun bilişsel gelişim özelliklerini bilmek, ona zamanında doğru ve etkili bir din eğitimi sunabilmesi adına ebeveyne yol göstericidir.

---

[7] Mehmet Zeki Aydın, "Ailede Ahlak Eğitimi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (Aralık 2003), 157; Süleyman Gümrükçüoğlu, "Çocuğun Din Eğitiminde Ailenin Rolü", *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi* 3/1 (Haziran 2017), 39.

[8] Bengü Nur Tancan, *Aile İçi İletişimin Bireyin Gelişimine Etkisi* (Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2022), 38; Çalışkan - Aslanderen, "Aile İçi İletişim ve Siber Yaşam: Teorik Bir Çözümleme", 264.

[9] Mustafa Tavukçuoğlu, "Okulöncesi Çocuğunun Eğitiminde Din Duygusu ve Din Eğitimi", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/14 (Mart 2002), 56.

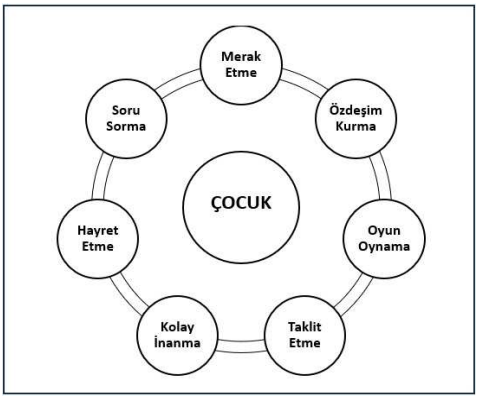
[10] Çalışkan - Aslanderen, "Aile İçi İletişim ve Siber Yaşam: Teorik Bir Çözümleme", 264.

[11] Hayati Tetik, "Anne Baba Tutumları ve Ailede Çocuğun Dini Gelişimi", *Universal Journal of Theology* 5/2 (Aralık 2020), 164.

[12] Mustafa Köylü - Cemil Oruç, *Çocukluk Dönemi Din Eğitimi* (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2020), 14-15; Algur, "Ailede Din Eğitimi", 246; Zeynep Nezahat Özeri, *Okul Öncesi Din ve Ahlâk Eğitimi* (İstanbul: DEM, 2004), 67-69.

Çocukluk döneminde "merak etme, özdeşim kurma, oyun oynama, taklit etme, kolay inanma, hayret etme, soru sorma" gibi psikososyal ve pedagojik faktörler çocuğun dinî gelişimini olumlu veya olumsuz etkilemektedir.[13] Ebeveynin çocuğun bu özelliklerini göz önünde bulundurarak onu tanıyıp anlamaya çalışması ve çocukla kuracağı iletişimde bu özellikleri dikkate alarak ona muamele etmesi, çocuğun dinî gelişim sürecini olumlu yönde etkileyebilir.

Şekil 1: Çocuğun Dinî Gelişimini Belirleyen Faktörler[14]

Çocukluk dönemi, çocukta dinî duygu ve düşüncenin gelişimi açısından kritik bir aşamadır, zira gelecekteki yetişkinin ilk dinî ve manevî alışkanlıkları bu dönemde verilen din eğitimi ile oluşmaya başlar.[15] Etkili bir din eğitimini, sağlıklı iletişim ve pozitif bir disiplinle verebilmek, onların dinî tutumlarını ve motivasyonlarını değerlendirmelerine, kendileri ve diğer çocuklar arasındaki farklılıkları öğrenmelerine, kendi fikirlerini şekillendirmeye başlamalarına ve ahlâkî duygu, düşünce, tutum, değer ve davranış biçimlerini öğrenmelerine yardımcı olabilir. Bu nedenle ebeveynler, ailede dinî iletişim ile eğitimin amaçlarını, uygulamalarını ve olumlu etkilerini iyi bilmeli ve buradan hareketle çocuklarının din eğitimi süreçlerini şekillendirmeye gayret etmelidirler.[16]

---

[13] Mustafa Koç, *Çocukluk Döneminde Din ve Kavram* (Bursa: Emin Yayınları, 2020), 156.

[14] Koç, *Çocukluk Döneminde Din ve Kavram*, 156. (Faruk Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 2016 adlı eserden uyarlanarak alınmıştır.)

[15] Simona Fer, "Theories and Strategies of Religious Communication in Promoting Morality and Spiritual Values in Adolescents", *SSRN Electronic Journal*, (Haziran 2020), 4.

[16] Fer, "Theories and Strategies of Religious Communication in Promoting Morality and Spiritual Values in Adolescents", 1.

Hz. Peygamber (s.a.s.), "*Her doğan fıtrat üzere doğar. Sonra anne babası onu Yahudi yahut Hıristiyan veya Mecûsî yapar…*"[17] buyurmaktadır. Hadiste her çocuğun "fıtrat" üzere dünyaya geldiği ifade edilmektedir. Buna göre çocuk, yaratılış gereği doğuştan yüce bir yaratıcıya inanma ve bağlanma duygusu ve meyli ile doğar. Çocukta doğuştan gelen bu özellik, ebeveynin rehberliğinde verilecek etkili bir din eğitimi ile gelişir. Ailenin sağlıklı ve dengeli bir dinî anlayışı modelleyerek çocuklarına sunacağı ortam, onların din eğitimini ve ahlâkî gelişimini olumlu yönde etkiler.[18] Ailenin pedagojik ilke ve yöntemleri bilip kullanabilmesinin yanı sıra Kur'an-ı Kerim'de ve Hz. Peygamber'in sünnetinde çocuk eğitimi ile ilgili temel dinî ve ahlâkî prensipler ile uygulamaları bilmesi ve çocuğun din eğitiminde işe koşması gerekmektedir.[19] Hz. Peygamber'in eğitimci olarak müşfik davranması, adil olması, şiddetli cezalardan sakınması, mesellerden ve hikâyelerden yararlanması ve örnek bir kişiliğe sahip olması eğitimde nebevî tutuma örneklerdendir.[20] Bu bağlamda Hz. Peygamber, çocuklarla sevgiye dayalı sıcak ilişkiler kurmada örnektir. Hz. Peygamber'in bu örnekliği, ebeveyne sevgi ile disiplin dengesini sağlamada ve sevgiyi merkeze alan bir anlayışla çocukla iletişim kurabilmede en iyi rehberdir. Zira Hz. Peygamber, sadece kendi çocuklarına değil başka çocuklara da merhametli davranan[21] ve söylediklerini önce kendisi uygulayan bir rol modeldir.[22]

Çocuklar ister dindar bir ailede yetişsin ister yetişmesin, bir şekilde dinî motiflerle karşılaşırlar. Cami, kilise, sinagog vb. ibadet yerleriyle gerek yaşadıkları yerde gerekse medyada, internette veya tatilde karşılaşmaları kaçınılmazdır. Çevrelerinde dinî şahsiyetler veya olaylar hakkında konuşmalara şahit olurlar. Cenazelerde veya önemli gün ve gecelerde dinî yaşantılara tanıklık ederler. Pek çok hikâye, roman, şarkı, film, resim ve tiyatro gösterisi dinî

[17] Buhârî, Tefsîr, (Rûm) 2; Müslim, Kader, 22. Bk. Mehmet Emin Özafşar vd. (ed.), *Hadislerle İslâm* (İstanbul: DİB Yayınları, 2020), 4/141.

[18] Özkan Sapsağlam, *Erken Çocuklukta Karakter ve Değer Eğitimi*, ed. Esra Ömeroğlu (Ankara: Pegem Akademi, 2020), 81; Şeref Göküş, "II. Meşrutiyet Dönemi İslamcı Çizgideki Süreli Yayınlarda Aile ve Çocuk Eğitimi", *Artuklu Akademi* 7/1 (Haziran 2020), 109-117.

[19] Gümrükçüoğlu, "Çocuğun Din Eğitiminde Ailenin Rolü", 57.

[20] Abdulhalim Oflaz, "Çocuk Eğitimi/Terbiyesi'nde Nebevî Metod", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11 (Nisan 2017), 304.

[21] Hatice Ünlü, *Sünnette Aile İçi İletişim* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2007), 167-169.

[22] Abdullah Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed* (İstanbul: Esra Yayınları, 1995), 20.

mekanlara, düşüncelere, değerlere veya yaşantılara dair izler içerir. Ailede çocukluk döneminde onunla etkili bir dinî iletişim kurulması ve din eğitimine dair mesajların çocuğa verilmesi, onların dinin hayata yansıyan bu vb. pratik yönlerini keşfetmelerine rehberlik edebilir.[23]

1. İletişim ve İletişimin Önemi

İletişim, İngilizce'de "communication" kelimesiyle ifade edilir. Türkçe'de iletişim, "duygu, düşünce veya bilgilerin akla gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarılması; bildirişim, haberleşme, komünikasyon" gibi anlamlara gelmektedir.[24] Bilgin'e göre "iletişim, davranışlarda değişiklik meydana getirmeyi amaçlayan bilgi alışverişi" demektir.[25]

Günümüzde eğitim-öğretimde, öğretim yöntem ve tekniklerinin yanı sıra iletişim tekniklerinden de faydalanmak zaruri bir ihtiyaçtır.[26] İletişimde esas olan, bireyler arasında duygu ve düşüncelerin karşılıklı alışverişini sağlamaktır. Bu anlamda iletişim, bireyler arasındaki etkileşim ve paylaşımlarla bireylerin birbirlerini etkileme sürecidir.[27] Sosyal bir varlık olan insanın, diğer insanlarla etkileşime geçmesi kaçınılmazdır.[28] İletişim karşıdakini bilgilendirme, uyarma, takdir etme, teşvik etme, yönlendirme vb. amaçlara yönelik olabilir. İnsanlık tarihi kadar eski olan iletişim kavramı, insanlık var olduğu sürece devam edecek süreçleri kapsamaktadır. İletişimde sadece mesajın verilmesi değil geri bildirimlerin alınıp değerlendirilmesi ve iletişime yön verilmesi esastır.

Ailedeki iletişim, aile üyelerinin birbiriyle etkileşimine dayanan kişiler arası bir iletişim sürecidir. Kişiler arası iletişim en az iki kişi arasında gerçekleşen bir iletişim türüdür. Kişiler arası iletişimi, sözlü ve sözsüz iletişim olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. İletişimde ebeveynin fiziksel durumu ve duruşu, dış görünüşü oldukça önemlidir. Kişinin kullandığı jest ve mimikler, beden dili iletişim sürecini etkiler. Sözsüz iletişimde jest ve mimikler, beden dili önem kazanır. Örneğin çocuğun uygun olmayan bir davranışı karşısında ebeveynin ona bir bakışı, konuşmaktan daha etkili olabilmektedir.

---

[23] Fer, "Theories and Strategies of Religious Communication in Promoting Morality and Spiritual Values in Adolescents", 4.

[24] Hasan Eren vd., *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1988), "İletişim", 1/696.

[25] Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi* (Ankara: Gün Yayıncılık, 2001), 38.

[26] Ahmet Koç, *Din Eğitiminde Etikili İletişim* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016), 332.

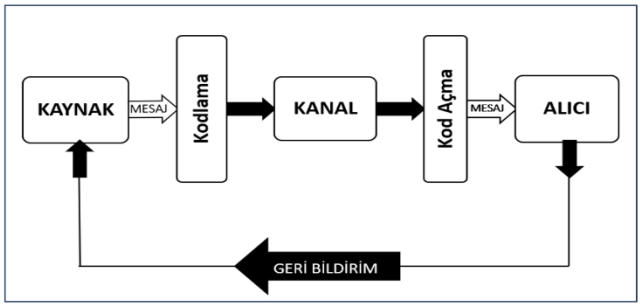
[27] Çalışkan - Aslanderen, "Aile İçi İletişim ve Siber Yaşam: Teorik Bir Çözümleme", 265-266.

[28] Tancan, *Aile İçi İletişimin Bireyin Gelişimine Etkisi*, 34.

Sözlü iletişimde ise neyin ve nasıl konuşulduğu önemlidir.[29]

Ebeveyn çocukla iletişim kurmada iletişim unsurlarını dikkate alarak işe başlamalıdır. Bunun yanında anne-babalar iletişimin gerçekleşebilmesi için onun temel öğelerini iyi bilmeli ve iletişim sürecini döngüsel olarak işletebilmelidirler.

Şekil 2: İletişimin Öğeleri ve İletişim Süreci[30]

İletişim öğeleri, "kaynak, mesaj, kodlama, kanal, kod açma, alıcı ve geri bildirim"dir. Kaynak, mesajı veren ya da gönderendir. Mesaj, kaynak tarafında paylaşılan duygu, düşünce ve bilgilerin tamamıdır. Mesaj, sözlü iletişimde dilimizde kullanılan sözcüklerle; sözsüz iletişimde ise beden dili, resim, grafik vb. ile kodlanır. Kaynağın kodladığı mesaj, kanal yoluyla alıcıya iletilir. Alıcı, kaynağın mesaj verdiği kişi ya da kişilerdir. Alıcı, gönderilen mesajı kod açarak anlar. Alıcı, kaynağın gönderdiği mesajı doğru anlayıp anlamadığını kaynağa verdiği geri bildirimle teyit eder.[31] İletişim süreci, kaynağın kodladığı mesajı seçtiği bir kanal aracılığıyla alıcıya göndermesiyle başlar. Alıcı, mesajı alınca kodunu açar ve anlar. Alıcı, aldığı mesaja cevap olarak kaynağa geri bildirim verir. İletişim süreci bu döngüde devam eder. Etkili iletişim sürecinde kimi zaman kaynak ve alıcı yer değiştirir.

Kişinin iletişim esnasında karşısındakine odaklanması iletişimin etkisini artırır. Çocukla iletişim esnasında başka şeylerle uğraşmak veya yüzünü/yö-

[29] Çalışkan - Aslanderen, "Aile İçi İletişim ve Siber Yaşam: Teorik Bir Çözümleme", 266-268; Arif Durğun, "Aile İçi Problemler ve Çözüm Önerileri", *Mehir Aile Dergisi* 1 (Nisan 2016), 87; Tancan, *Aile İçi İletişimin Bireyin Gelişimine Etkisi*, 37.

[30] İletişimin öğeleri görseli ilgili kaynaktan yazar tarafından uyarlanarak alınmıştır. Bk. M. Bahaddin Acat, "Ailede İletişim ve Etkileşim", *Aile İçi Uyumlu Etkileşim*, ed. M. Bahaddin Acat (Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, 2012), 30.

[31] Tancan, *Aile İçi İletişimin Bireyin Gelişimine Etkisi*, 37.

nünü başka tarafa çevirmek ise iletişimi olumsuz etkiler. Nitelikli bir iletişimde yüz yüze bakmak, göz teması kurmak ve güler yüzlü olmak önemlidir. İletişimde kaynak, verdiği mesaja uygun bir rol model olmalıdır. Aksi halde sadece mesaj vermek, etkiyi yaratmaz. Çocuklar, büyüklerin verdiği öğütlerden çok, yaptıkları davranışlara bakarlar. Kaynağın/ebeveynin söz, tutum ve davranışlarında verdiği mesaja uygun bir örneklik sergilemesi, iletişimin en önemli unsurlarından biridir. Etkili iletişimde ebeveynin çocuğa güven telkin etmesi, mesajın çocuk tarafından daha inanılır bulunmasına ve kabulüne yardımcı olur. [32]

2. İletişim Becerileri

Birey kendi duygu, düşünce, tutum ve değerlerini aktarabilmek, başkalarını anlayabilmek, onlarla bilgi ve fikir alışverişinde bulunabilmek, kendi görüş, istek, ihtiyaç, korku ve endişelerini ifade edebilmek için sahip olduğu dil ve iletişim becerilerini kullanır. Literatürde dil ve iletişim becerilerini sözlü, yazılı ve çok dilli iletişim, etkili aktarma ve kendini ifade etme gibi beceri türleri olarak sınıflamak mümkündür.[33]

Ebeveyn, çocuğa samimi ve ilgili davranmalıdır. Ebeveynin çocuğa karşı ilgisiz davranması yahut çocukla etkili iletişim kuramaması, çocuğun manevî dünyasında derin yaraların açılmasına neden olabilir. Ebeveynlerin, çocuklarına karşı takındıkları tutumları ile onlara karşı sergiledikleri davranışları olumlu ve tutarlı olmalıdır. Olumlu tutum ve davranışlar çocukların manevî gelişimlerine katkıda bulunmakta, olumsuz tutum ve davranışlar ise onların manevî gelişimlerini olumsuz etkileyebilmektedir.

Çocuğun manevî eğitiminde ebeveynlerin kaçınmaları gereken tutum ve davranışlardan bazıları şunlardır:

1. Ebeveynin çocuğa küsmesi veya onu görmezden gelmesi,
2. Ebeveynin çocuğa hakaret etmesi, zorla bazı şeyleri dayatması, çocuğu tehdit etmesi ve ona ağır cezalar vermesi,
3. Ebeveynin çocuğa karşı zorbaca tavır sergilemesi ve çocuk üzerinde tahakküm kurması,

---

[32] Çalışkan - Aslanderen, "Aile İçi İletişim ve Siber Yaşam: Teorik Bir Çözümleme", 264.

[33] Yalın Kılıç Türel vd., *21. Yüzyıl Becerileri ve Değerlere Yönelik Araştırma Raporu* (Ankara: T.C. MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, 2023), 17.

4. Ebeveyn ve çocuk arasında karşılıklı ve koşulsuz bir sevgi yerine koşullu bir sevginin tesis edilmesi,

5. Ebeveynin çocuğu olduğu gibi kabul etmeyip, kendi istekleri doğrultusunda istediği şekle sokmak istemesi,

6. Ebeveynin çocuğun temel ihtiyaçlarını karşılamaması,

7. Çocuğun ebeveyn tarafından bir birey yerine konulmaması ve ona saygı duyulmaması,

8. Çocuğun duygularını rahatça ifade edebilmesine ortam hazırlanmaması yahut buna izin verilmemesi,

9. Çocuğun kişisel alanı ve sınırlarının istismar edilmesi,

10. Çocuğun ailede ve toplum içinde sürekli eleştirilmesi, küçük düşürülmesi ve onunla alay edilmesi,

11. Çocuğun duygu ve düşüncelerini rahatça ifade etmesine fırsat verilmemesi,

12. Çocuğun aşırı şımartılması yahut çok sıkı bir disiplinle bunaltılması,

13. Çocuktan beklentilerin çok yüksek ya da çok düşük seviyede tutulması,

14. Çocuktan bir yetişkin olgunluğunda söz, tutum ve davranışlar beklenmesi,

15. Çocuğun etkili dinlenilmemesidir.[34]

Maddelerde sayılanların hepsi çocukla ebeveyn arasındaki iletişim engelleridir. Söz konusu tutumlara ve yaklaşımlara maruz kalan bir çocuğun duygu ve ruh dünyası bunlardan olumsuz etkilenir. Bu olumsuz durumların yaşanmasında temel neden, ebeveynin çocukla etkili ve nitelikli iletişim kuramaması ve çocuğa etkili rehberlik edememesidir.[35]

Ebeveyn ve çocuklar arasında etkili iletişimi tesis edebilmek için öncelikle ailede güven, saygı ve empatik yaklaşım gibi olumlu ve güçlü duygusal bağların kurulmuş olması gerekir.[36] Aksi halde ailede iletişim engelleri yaşanması kaçınılmaz olur.

---

[34] Tancan, *Aile İçi İletişimin Bireyin Gelişimine Etkisi*, 27.

[35] Tancan, *Aile İçi İletişimin Bireyin Gelişimine Etkisi*, 27.

[36] M. Bahaddin Acat, "Ailede İletişim ve Etkileşim", *Aile İçi Uyumlu Etkileşim*, ed. M. Bahaddin Acat (Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, 2012), 41.

Ebeveyn ve çocuk arasında doğumdan itibaren sağlıklı iletişim kurulması, bebekte "temel güven duygusu"nun yerleşmesine kaynaklık eder. Küçük yaşlardan itibaren ebeveyn ve bebek arasında kurulan olumlu ve sağlıklı ilişkiler, çocuk ve ebeveyn arasında "güvenli bağlanma"nın oluşmasına temel teşkil eder. Başlarda ebeveyne duyulan güven ve sığınma hissi, bireyin ileriki yaşlarda Allah'la bağ kurma, Allah'a inanma, sığınma, dua etme, ibadet etme vb. duygu, tutum ve davranışlarla dindar bir kişiliğe sahip olmasına vesile olur.

2.1. Çocukları Aktif Dinleme

Ailede çocukla etkili iletişim kurabilmek için ebeveynin çocukları etkin ve aktif dinleme becerilerine sahip olması gerekir. Aktif dinleme, ebeveyn ve çocuk arasındaki olumlu duygusal bağlardan beslenen ve bu bağları daha da güçlendirip geliştiren bir süreçtir. Bu bağlamda aktif dinleme, ebeveynin çocukla olumlu etkileşime girebilmesinde ve nitelikli iletişim kurabilmesinde anahtar rolündedir. Çocuğunu aktif dinleyebilen ebeveyn, onun din eğitiminde önemli fırsatları da yakalamış olur. Ebeveyni tarafından dinlenmek, çocuğa kendisinin önemli ve değerli olduğunu, anne-babasının onu sevdiğini hissettirir. Olumlu duygularla gelişen bu iletişim süreci, çocuğun hayatında neler olup bittiğini daha iyi öğrenmeye ve anlamaya yardımcı olabilir.[37]

Çocukları aktif dinleme adına ebeveynin özellikle dikkat edeceği hususlar arasında şunlar sayılabilir:

1. Yaptığınız işi bırakın ve tüm dikkatinizi çocuğunuza verin. Çocuğunuzla iletişim kurarken dijital cihazları mümkünse kapatın. Böylece çocuğunuzla etkileşime odaklanır ve iletişimin kalitesi artar. Onunla konuşurken ses tonunuzu, bakışlarınızı iyi ayarlayın. Günün her vaktinde çocuğunuzu dinlemeye hazır olun. Çocuğunuzun ne zaman kendisi için önemli bir şey hakkında konuşmaya başlayacağını tahmin edemezsiniz. Bu, çocuğunuz okuldan eve geldiğinde, arabada, akşam yemeğinde veya uykuya dalarken olabilir.
2. Çocuğunuzu hissettikleri ve düşündükleri şeyler hakkında sizinle konuşmaya teşvik edin.
3. Çocuğunuzun ne ifade etmeye çalıştığını gerçekten anlayabilmek için

[37] "Communicating Well with Babies and Children: Tips", *raisingchildren.net.au* (17 Kasım 2024).

onun vücut diline, ses tonuyla neleri vurguladığına ve kelimelerine odaklanın.

4. Çocuğunuz sizinle konuşurken beden dilinizi iyi kullanın, onun seviyesine inin, ona yönelin ve onunla göz teması kurun. Onunla ilgilendiğinizi ve onu dikkatle dinlediğinizi gösterin. Dinleme esnasında teşvik ve gülümsemeler, onaylayıcı baş sallamalar gibi jest ve mimikler, çocuğunuzun söylediklerileyle ilgilendiğinizi ve onu gerçekten önemsediğinizi gösteren işaretlerdir.

5. Konuşma esnasında çocuğunuza konuyla ilgili onu dinlediğinizi gösteren açık, net ve anlaşılır sorular sorun. Örneğin 'Bundan sonra ne oldu?' vb. sorular çocuğa ve onun söylediklerine ilgi gösterdiğinizin işaretleridir.

6. Çocuğunuzun anlattıklarını kimi zaman tekrar edin. Onun söylediklerini açarak yeniden ifade edin. Bu davranışınızla, çocuğunuza onu dinlediğinizi teyit edecek ve aynı zamanda çocuğunuzun ne söylediğini anlama çabanızı ona göstermiş olacaksınız.

7. Çocuğunuzun söylediklerine yoğunlaşın. Çocuğunuzun sözünü kesmeden, onu yargılamadan veya söylediklerini düzeltmeden dinleyin. Çocuğunuz garip bir şey söylediğinde veya kelime bulmakta zorlandığında bile cümlelerini bölmekten veya bitirmekten kaçının. Ona kendisini ifade etme fırsatı verin.

8. Sorun çözmede acele etmeyin. Çocuğunuz, sadece kendisini dinlemenizi ve duygularına ve bakış açısına değer verdiğinizi göstermenizi isteyebilir.

9. Çocuğunuzun neyi anlayabileceği ve ne kadar süre dikkatini verebileceğini göz önünde bulundurun.[38]

3. Ailede Dinî İletişim

Aile, çocuk için hem biyolojik ihtiyaçların karşılandığı bir yuva hem de sosyalleşme kurumudur. Çocuk, sosyal normları, âdetleri, değerleri ve inançları aile fertlerinde görerek öğrenir.[39] Çocuk ailesinde alacağı eğitimle hayata hazırlanır. Çocuk, ailesinin sahip olduğu duygu, düşünce, tutum, davranış

[38] "Communicating and Relationships: Pre-Teens and Teenagers", *raisingchildren.net.au* (17 Kasım 2024); "Communicating Well with Babies and Children: Tips" (17 Kasım 2024); "How to Communicate Effectively with Your Young Child", *unicef* (17 Kasım 2024); Yurdagül Konuk, *Okul Öncesi Çocuklarda (5-6 Yaş) Dinî Duygunun Gelişimi ve Eğitimi: Dinî Konularda Anne-Çocuk İletişimi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 87-88.

[39] Erol Güngör, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2000), 215.

ve normları benimser. Bu sayede çocuğun kişiliği teşekkül etmeye başlar. Çocuk, dinî ifadeleri ve kavramları ilk olarak ailesinde duyar; dinî yaşantıları gözlemler ve tecrübe eder. Bebeğe isim verilirken sağ kulağına ezan, sol kulağına kâmet okunması,[40] çocuğun ailede duyduğu ilk dinî ifadelerdir. İzleyen günlerde ebeveynin aile içindeki her türlü söz, tutum ve davranışları, çocuk tarafından âdeta hafızaya alınır. Çocuğun manevî dünyasının zenginleşmesinde, dinî motifleri benimsemesinde ailesinde edindiği ilk olumlu tecrübeler, çocukta kalıcı izler bırakır. Çocuğun ileride sahip olacağı kişilik, ailede edindiği izlenimlere göre şekillenir.[41]

Dinî iletişimin temeli sevgidir. Bu bağlamda ebeveynin çocuğa yaklaşımları zorlama veya şiddete değil sevgi, müsamaha, diyalog ve desteklemeye dayanmalıdır. Ebeveynler ve çocuklar arasındaki dinî iletişimin içeriği ve kalitesi, etkili din eğitiminin anahtarıdır. Sıcak bir aile, çocuğun kalbine ebeveyn ve kardeş sevgisinin yerleşmesi için en değerli ve samimi bir ortam sunar.[42] Ailede çocukluğun ilk yıllarında yerleşecek sevgi ve güvenli bağlanma duygusu, onun ileriki yaşamında yaratıcısına bağlanıp güven duyması ve dindar bir kişilik geliştirebilmesine temel teşkil etmektedir. Çocukluk dönemi din eğitiminin en önemli işlevi, çocuğun kendisi, Yaratıcısı ve çevresiyle sağlıklı ilişkiler kurup sürdürebilmesidir. Bu süreçte çocuk dinî bilgilerin çoğunu ailesinde öğrenir. Ailenin dinî inançları ve yaşantıları, çocukta Allah tasavvurunun oluşmasına ve dinî duyguların gelişmesine kaynaklık eder.[43]

Aile içi iletişim, sevgi ve saygı esasına dayanmalıdır.[44] Ailede çocuğun manevî eğitiminde ebeveynlerin üzerine düşen ilk vazife, sevgi ve saygı temelli bir birliktelik kurmak ve devamında birbirlerine sevgi, saygı, nezaket ve merhametle muamele etmektir. Ebeveynlerin sevgi temelli sözleri, tavırları, davranışları ve yaklaşımları, çocuklarla sağlıklı ve nitelikli ilişkiler kurmalarına ve sevgi bağlarını güçlendirmelerine yardımcı olur. Ebeveynlerin

---

[40] Abdurrahman Çetin, "Ezan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1995), 12/37.

[41] Tancan, *Aile İçi İletişimin Bireyin Gelişimine Etkisi*, 31; Çın, "Erken Çocukluk Dönemi Din Eğitiminde Ebeveyn Tutumlarının Etkisi", 46.

[42] Fer, "Theories and Strategies of Religious Communication in Promoting Morality and Spiritual Values in Adolescents", 3.

[43] Cemil Oruç, "Erken Çocukluk Dönemi Din Eğitimi", *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*, ed. Mustafa Köylü (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2017), 48.

[44] Mehmet Zeki Aydın, *Ailede Çocuğun Ahlâk Eğitimi* (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2006), 58.

çocukla kurduğu sıcak ilişki, çocuğun ebeveynin inanç ve düşüncelerini benimsemesinde ve davranışlarını örnek almasında oldukça etkilidir. Ebeveynin kendi yapmadığı davranışları çocuğundan beklemesi, pedagojik olarak anlamsızdır. Bunu beklemek, çocuğun zihninde davranışların değeri hakkında bazı şüphelere neden olabilir.[45]

Aile içi ilişkilerde manevî değerlerin sevgi dili kullanarak aşılanması ve ebeveynin kendilerinin bu konuda yaşantılarıyla rol model olmaları, çocukta öğretilen hususların kabulünü kolaylaştırır.[46] Ailenin çocuğa sunduğu ortam ve sergilediği örneklik, çocuk için somut ve örnek bir model teşkil eder. Bu bağlamda çocuk ailede gördüğü, duyduğu, hissettiği, şahit olduğu dinî yaşantıları ve tecrübeleri, âdeta bir sünger gibi çeker ve söz konusu bu yaşantıları zamanla içselleştirir. Dinî inanç ve değerleri benimseyen, kişilik ve karakter sahibi iyi bir insan olarak yetişirken ailesini kendisine rol model alır. Bu bağlamda ebeveynin çocuğun din eğitiminde manevî duygu, tutum, bilgi, beceri ve davranış gelişimine yönelik kurulan etkili iletişim; çocuk, aile ve toplum adına önemli bir ihtiyaçtır.[47]

Çocuk, ailede kendisini güvende hissetmelidir. Çocukla güven veren bir üslup kullanarak iletişime geçmek, çocuğun "kolay inanırlık" özelliği dikkate alındığında ebeveynine güven duymasına katkıda bulunur. Zira çocukların büyüme ve gelişmeye devam ederken kendilerini güvende hissetmeye ve başkalarıyla olumlu ve güçlü ilişkiler kurmaya ihtiyaçları vardır. Bu nedenle çocuklarla iyi iletişim kurmak, kişilik gelişimi için olmazsa olmazdır.[48]

Dinî iletişim ve eğitim, bireylere dinî ifadeleri keşfetme ve anlama, din dili ve dinî uygulamalar konusunda farkındalık geliştirme ve dinî inanç, etik veya ahlâkî konular ile insanî değerler arasındaki ilişkiyi keşfetmelerine rehberlik eder. Çocuklarla kurulan dinî iletişim, dinin gerek bireysel gerekse sosyal anlamda bireylerin hayatında olumlu/olumsuz güçlü etkilere sahip olabileceğini anlamalarını, dinî çeşitliliğe değer vermelerini ve saygı duymalarını, toplumda bunun gereğine göre davranmayı öğrenmelerini, dinî duygularının önemini fark etmelerini sağlamayı, dinî ve ahlâkî konuları tartışma

[45] Gümrükçüoğlu, "Çocuğun Din Eğitiminde Ailenin Rolü", 40, 51, 57; Muhammet Mustafa Bayraktar, "The Factors Affecting Religious Development in the Context of Religious Education in Turkey", *US-China Education Review A* 7/3 (Mart 2017), 175.

[46] Gümrükçüoğlu, "Çocuğun Din Eğitiminde Ailenin Rolü", 57.

[47] Tancan, *Aile İçi İletişimin Bireyin Gelişimine Etkisi*, 32.

[48] "Communicating Well with Babies and Children: Tips" (17 Kasım 2024).

becerilerini geliştirmeyi amaçlamaktadır.[49]

Kültürü taşıma, aktarma ve çocukları sosyalleştirmede aile önemli görevler yerine getirir.[50] Zira aile, bireyin ilk sosyalleşme ortamıdır. Bu bağlamda çocuğun maddî ve manevî olarak toplum hayatına hazırlanması, aile içinde başlar ve ilerleyen yıllarda okul vb. kurumlarla devam eder. Ebeveyni ile olumlu ilişkiler kuran bir çocuk, toplumsal hayata hazırlanmış olur. Ailede kurulan sağlıklı, tutarlı ve dengeli ilişkiler çocuğun ileriki yaşamında ve kişiler arası ilişkilerde uyacağı normları ona öğretir ve sosyalleşmesine katkıda bulunur. Yapılan bir araştırma sonucuna göre ebeveynlerin demokratik tutum sergilediği bir aile ortamında yetişen ve ailede dinî yaşantıları gözlemleme fırsatı bulan çocukların dinî yaşam tarzına müspet yaklaşım sergiledikleri ve kendilerini dindar kişiler olarak nitelendirdikleri tespit edilmiştir. İlgisiz ebeveyn tutumuyla yetişmiş çocukların ise ailede din eğitimi almadıklarını söyledikleri ve kendilerini az dindar veya dindar olmayan şeklinde nitelendirdikleri belirlenmiştir. Aşırı koruyucu ebeveyn tutumuyla çocuk yetiştiren aileler, dindar olmalarına rağmen, bu tutum çocuklarının gerçek anlamda din eğitimi alamamalarına neden olabilmektedirler. Baskıcı-otoriter ebeveyn tutumuyla yetiştirilen, baskı ve zorlamayla din eğitimi verilen kişilerin, çocukluk ve yetişkinlik yıllarında bu baskı karşısında dinî sorumluluklarını zaman zaman istemeden de olsa yerine getirdikleri ancak bu baskıcı ortamdan kurtulduktan sonra ise ilgili sorumlulukları ya tamamen terk ettikleri ya da nadiren yaptıkları tespit edilmiştir. Bireye din eğitimi verilirken dengesiz ve kararsız, aşırı koruyucu, baskıcı ve otoriter, aşırı hoşgörülü, ilgisiz ve mükemmeliyetçi ebeveyn tutumları bireyi olumsuz yönde etkiler. Hoşgörülü ve güven verici tutum ile demokratik ve destekleyici tutumun çocuğun din eğitimine en uygun ebeveyn yaklaşımı olduğu söylenebilir.[51]

Ebeveynin birbirleriyle etkili iletişim kurmaları ve ahlâkî değerlere önem vermeleri, örnek dinî tutum ve davranışlar sergilemeleri, çocuğun duygu ve düşünce dünyasını büyük ölçüde etkiler.[52] Ailede eşlerin birbirlerini sevme-

[49] Fer, "Theories and Strategies of Religious Communication in Promoting Morality and Spiritual Values in Adolescents", 7.

[50] Durğun, "Aile İçi Problemler ve Çözüm Önerileri", 84.

[51] Tetik, "Anne Baba Tutumları ve Ailede Çocuğun Dini Gelişimi", 164-165; Çın, "Erken Çocukluk Dönemi Din Eğitiminde Ebeveyn Tutumlarının Etkisi", 46, 56.

[52] Çalışkan - Aslanderen, "Aile İçi İletişim ve Siber Yaşam: Teorik Bir Çözümleme", 264.

leri, çocuğa sevgi değerini öğretir, birbirlerini saymaları saygı değerini besler. Ailede çocuğa hangi değer öğretilmek isteniyorsa, bu değerlerin öncelikle eşler arasında hayata geçirilmesi ve çocuğa yaşayan rol model olunması oldukça önemlidir.[53] Aile içi ilişkiler konusunda yapılan araştırmalarda, eşlerin öncelikle birbirleriyle iyi ilişkiler kurmalarının, çocuklarıyla iyi ilişkiler kurmalarından daha fazla olumlu etki edeceği tespit edilmiştir.[54]

Ailede ebeveynin samimi ve açık sözlü olup çocuğa kendini ifade etme fırsatı vermeleri iletişimin ön koşuludur. Ebeveynler gerek kendi ailesinde gerek eğitim-öğretim hayatında gerekse kültürleme yoluyla toplumda kazandığı tüm birikimleri kendi çocuğuna aktarır. Ebeveynin çocuklarına aktardığı bu birikim, çocukların eğitiminde ilk temeli oluşturur. Ailede çocukla sağlıklı iletişim kurulması, din eğitimi adına elzemdir.[55] Çocuğunu iyi dinleyen ve anlamaya çalışan ebeveynler etkili iletişimi başlatırken, din eğitimi adına ihtiyaç duyulan güven ortamını da tesis etmiş olurlar.

3.1. Çocuğun Din Eğitimde Aile İçi İletişimin Önemi

Ailenin temeli, bireylerin etkileşimi, iletişimi ve gelişimine dayanır.[56] Aile içi iletişim, çocuğun gelişiminde önemli bir yere sahiptir. Çocukların, kendisini ve çevresini tanıyıp anlayabilmesi için diğer kişilerle iletişime girmesi gerekir. Aile, huzurlu ve güvenli bir ortamın temini hususunda çaba sarf etmelidir. Huzurlu ailenin ilk şartı ise aile üyelerinin birbirleriyle sağlıklı iletişim kurmalarıdır.[57]

Ailede çocukla kurulacak ilişkiler, aslında onun gelecek yaşamına dair ipuçları içerir. Çocuk, ailesinde şahit olduğu ve gözlemlediği her durumu modelleyecek ve kendi yaşamını bu temel üzerine kuracaktır. Bu bağlamda ailenin çocuk yetiştirmede ve onlara din eğitimi vermedeki rolünü, yuva kuracak tüm bireyler iyi anlamalıdırlar. Evlenen/evlenecek bireyler, ebeveyn olma sorumluluğunu yerine getirebilme yeterliliğine ve duyarlılığına sahip olmaya öncelik vermelidirler. Bu amaçla çiftlerin evlilik öncesi "aile içi ileti-

[53] Tetik, "Anne Baba Tutumları ve Ailede Çocuğun Dini Gelişimi", 166.

[54] Köylü - Oruç, *Çocukluk Dönemi Din Eğitimi*, 117; Aydın, *Ailede Çocuğun Ahlâk Eğitimi*, 52, 58.

[55] Gümrükçüoğlu, "Çocuğun Din Eğitiminde Ailenin Rolü", 39,41.

[56] Çalışkan - Aslanderen, "Aile İçi İletişim ve Siber Yaşam: Teorik Bir Çözümleme", 263.

[57] Ünlü, *Sünnette Aile İçi İletişim*, 12; Sultan Şahin - Neriman Aral, "Aile İçi İletişim", *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi* 1/3 (Aralık 2012), 55.

şim", "çocuğun gelişim özellikleri", "çocuğun din eğitimi" vb. konularda seminerler almaları sağlanabilir.[58]

Ailede ebeveynin çocuğa değer vermesi, güven duyması, onu sevmesi, sayması, ona adil davranması, hoşgörülü olması vb. olumlu tutumlar, çocuğun bu değerleri içselleştirip benimsemesine vesile olurken, başkalarına karşı takınacağı tutum ve tavırlara da kaynaklık teşkil etmektedir. Bu durum çocuğun psikososyal ve sosyokültürel açıdan sağlıklı ve dengeli bir kişilik gelişimini desteklerken aynı zamanda din eğitimi adına gerekli olan bilişsel ve duygusal zemini de hazırlamaktadır.[59] Erken çocukluk döneminde çocuğun din eğitiminin ana çerçevesini çocuğun duygusal gelişimine katkı sağlama, iletişim ve dil becerilerini artırma, kutsal olanı ve sonsuzluğu farklı boyutlarıyla hissettirme ve dinî kavramlara ve din diline aşina olması oluşturmalıdır.[60]

3.2. Ailede Çocuğun Din Eğitiminde Çocukla Etkili İletişim Kurma

Yaşamın ilk yıllarında çocukla sağlıklı iletişim kurmak, onun tüm yaşamını etkilemektedir. Zihinsel ve ruhsal yönden sağlıklı çocuklar yetiştirmek, temelde güven duygusuyla ve hoşgörü ortamında mümkün olmaktadır. Bu bağlamda ebeveynler ya da çocuğun bakım ihtiyacını sağlayan bireyler çocuklarla gelişim dönemlerine uygun şekilde iletişim kurmalı ve onların gelişimini desteklemelidirler.[61] Bu süreçte ebeveynler çocukları arasında ayrım yapmamalı ve bu hususta dikkatli davranmalıdırlar. Anne-babalar çocuklarına onları sevdiklerini, güvendiklerini ve değer verdiklerini evlatlar arasında ayrım yapmadan hissettirmelidirler.

---

[58] İsmail Sağlam, *Çocuklara İbadet Davranışı Kazandırma 7-14 Yaş Dönemi İbadet Eğitimi Üzerine Bir Araştırma* (Bursa: Düşünce Kitabevi, 2019), 285; Ahmet Doğan, "Değerler Eğitimi Açısından Aile İçi İletişimin Çocuk Üzerindeki Etkisi", *Toplum Bilimleri Dergisi* 12/23 (Ocak 2018), 161-162.

[59] Tancan, *Aile İçi İletişimin Bireyin Gelişimine Etkisi*, 31.

[60] Cemil Oruç, "Erken Çocukluk Dönemi Dini Gelişim Teorileri Bağlamında Din Eğitimi", *Journal of Turkish Studies* 8/8 (Summer 2013), 971.

[61] Buket Arslan - Kadriye Buldukoğlu, "Çocukla Terapötik Görüşmenin Hemşirelik Sürecine Göre İncelenmesi", *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal* 1/2 (Haziran 2015), 662; Elif Tuba Koç vd., "Çocukla Terapötik İletişim ve Oyun", *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi* 1/2 (Ağustos 2020), 62; İsa Kayaalp, *Ailede İletişim* (İstanbul: Elit Kültür Yayınları, 2008), 14.

Ailede huzurlu bir ortam temin etmek amacıyla ebeveynler, öncelikle çocukla sevgi temelli bir iletişim kurmalıdırlar.[62] Mutlu ve huzurlu aile ortamında etkili iletişim olması ailede olumlu bir atmosferin oluşumuna katkıda bulunmakla birlikte aile başarısını ve mutluluğunu da artırmaktadır.[63] Çocuklarıyla sağlıklı, dengeli ve nitelikli ilişkiler kuran ebeveynler, çocuğa dinî duygu ve düşüncenin gelişmesi adına olumlu mesajlar verebilmektedirler. Bunun yanı sıra karşılıklı olumlu ilişkiler kurabilmek, çocuğun toplumda ailesi dışındaki bireylerle de sağlıklı ve etkili iletişim kurabilmesine zemin hazırlamaktadır.[64] Yapılan araştırmalarda, ebeveynlerin çocuğun din eğitimine katkıda bulunacak manevî bir atmosfer oluşturmada bazı güçlüklerle karşılaştıkları dile getirilmektedir. Bu güçlüklerden bazıları zaman yetersizliği, bilgi eksikliği ve iletişim becerilerindeki yetersizlikler olarak ifade edilmektedir. Gün tarafından yapılan bir araştırmada, anne çocuğu için evde manevî bir atmosfer oluşturmaya uğraşamayacağını, buna zamanının olmadığını söylemekte; gerekçe olarak da henüz çocuğun küçük yaşta olmasını delil olarak göstermektedir.[65]

Çocuğun kişilik gelişiminde taklit oldukça önemlidir. Yaşamın ilk yıllarında çocuk dinî yaşantıları, ebeveyninde görerek taklit eder.[66] Sosyal öğrenme kuramının öncülerinden Bandura, bireyin model alma ve taklit yoluyla öğrenmesine dikkat çekmektedir. Bandura, bireyin başkalarının davranışlarını gözlemleyerek pek çok şeyi öğrenebileceğini öne sürmektedir. Bu kurama göre bireyin öğrenmesinde, "dikkat etme, hafızaya alma, taklit etme ve güdülenme" olmak üzere dört aşama bulunmaktadır. Çocuk, gözlem yoluyla ebeveyninin davranışlarını izler.[67] Çocuğun ebeveynine güvenmesi ve

[62] Halil Apaydın, "Aile İçi İletişimin Çocuğun Dinsel Gelişimine Etkisi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/12-13 (Nisan 2001), 319.

[63] Köylü - Oruç, *Çocukluk Dönemi Din Eğitimi*, 118; Gümrükçüoğlu, "Çocuğun Din Eğitiminde Ailenin Rolü", 39.

[64] Köylü - Oruç, *Çocukluk Dönemi Din Eğitimi*, 35.

[65] Ayşegül Gün, *Çocukların Din Eğitiminde Ebeveyn Tutumları* (Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2022), 151-152.

[66] Apaydın, "Aile İçi İletişimin Çocuğun Dinsel Gelişimine Etkisi", 320; Çın, "Erken Çocukluk Dönemi Din Eğitiminde Ebeveyn Tutumlarının Etkisi", 52.

[67] Sevra Su Tatlıoğlu, "Öğrenmeye Sosyal-Bilişsel Bir Bakış: Albert Bandura", *Sosyoloji Notları* 5/1 (Haziran 2021), 15-16; Ramazan Diler, "Ailede Din Eğitimi", *Din Eğitimi*, ed. Hasan Dam (İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2021), 178.

onların etkisinde kalarak, taklitle onların davranışlarını kopyalaması söz konusudur.[68] Taklitle başlayan bu süreci, çocuğun ebeveyni ile özdeşleşmesi izler. Özdeşleşme, çocuğun kendisi için rol model oluşturan ebeveyninin davranışlarını ve kişilik özelliklerini benimseyerek kendi kişiliğinin bir parçası haline getirme sürecidir.[69] Küçük çocuklar, ebeveynlerinin sözlerini, davranışlarını hatta jest ve mimiklerini olağanüstü bir şekilde kopyalama özelliğine sahiptirler.[70]

Ailede çocuğun manevî bir ortamda yetişmesi sağlanmalıdır.[71] Çocukluktaki dinî uyanış, büyük ölçüde yetişkinlerin çocuğa gösterdiği ilgiye, onu teşvik etmelerine, desteklemelerine ve onun için rol model olmalarına bağlıdır.[72] Ebeveyneler ve diğer aile üyelerinin ortaklaşa oluşturacakları manevî ortam, çocukta dinî duygu ve düşüncenin gelişimine, iman, ibadet, ahlâk ve değerlerin yerleşip gelişmesine zemin hazırlar.

Ebeveynler, çocuklarla ilişkilerinde ölçülü bir disiplin anlayışına sahip olmalı, çocuğa verilecek mükâfat ve cezanın makul olmasına özen göstermelidir.[73] Ebeveyn eğer çocuğa ceza verecekse, bu ceza ebeveynin çocuktan "ilgiyi ve sevgiyi esirgemesi" şeklinde olabilir. Böyle bir ceza, çocuk üzerinde olumlu ve yapıcı bir etki bırakacağı gibi, ebeveyn ile çocuk arasındaki sevgi, ilgi ve otorite ilişkisine de zarar vermeyecektir.[74] Çocuğa zorla ve korkutarak değil sevgi, hoşgörü ve pozitif bir disiplin anlayışıyla yaklaşmak, onunla iletişim kanallarını açarak çocuğu rahatlatan bir ortam yaratır. Dengeli ve tutarlı bir disiplin anlayışı, çocuğun manevî eğitiminde oldukça önemlidir.[75]

Ebeveynler, çocuklarla dinî iletişim kurarken çocuğun bilişsel gelişim seviyelerini dikkate almalıdırlar. Piaget'in bilişsel gelişim kuramına göre çocuk 7-11 yaş aralığında "somut işlemler dönemi"ndedir. Bu dönemde çocuklar,

---

[68] Mehmet Emin Ay, *Ailede ve Okulda İdeal Din Eğitimi* (İstanbul: Beyza Kitap, 2009), 32.

[69] Namık Kemal Haspolat, "Psikanalizin İçinden Bir Kavram 'Özdeşleşme'", *Muş Alparslan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 2/1 (Haziran 2022), 1.

[70] Hasan Dam, "Çocukluk Dönemi Din Eğitimi", *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*, ed. Mustafa Köylü (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2017), 68.

[71] Köylü - Oruç, *Çocukluk Dönemi Din Eğitimi*, 119.

[72] Bayraktar, "The Factors Affecting Religious Development in the Context of Religious Education in Turkey", 175.

[73] Gümrükçüoğlu, "Çocuğun Din Eğitiminde Ailenin Rolü", 57; Tetik, "Anne Baba Tutumları ve Ailede Çocuğun Dini Gelişimi", 166.

[74] Mehmet Emin Ay, *Din Eğitiminde Mükafat ve Ceza* (Bursa, 2021), 106.

[75] Aydın, "Ailede Ahlak Eğitimi", 133.

olayları başkalarının gözüyle görmeye, onların düşündüklerini ve hissettiklerini fark etmeye başlamaktadırlar. Ancak hâlâ soyut düşünme özelliğine sahip değildirler. Bu dönemde çocuk Allah, melek, cin, şeytan, ahiret, cennet, cehennem gibi soyut kavramları tam olarak kavrayamaz. Çocuğa bu dönemde verilecek din eğitiminde somut anlatımlara sıkça yer vermek, günlük hayatta çocuğun somut olarak tecrübe edebileceği örneklerden yola çıkarak konuya açıklık getirmek, soyut konuların anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.[76] Özellikle ilk çocukluk döneminde din konusunda somut örneklerle zenginleştirilmiş içerikler kullanmak ve örnekleri somut olaylardan vermek çocuğun anlayışını kolaylaştırır.[77] Ebeveynin çocuğun gelişim seviyesine uygun bir dil, karakterler, öyküler, müzik ve mizah kullanması, olumlu iletişimi ve etkileşimi teşvik eder. Anne-babalar çocuklarla iletişimde, onların tüm gelişim özelliklerini bir bütün olarak dikkate almalıdırlar.[78]

Ebeveynin çocukla etkili iletişim kurmasının bir yolu da onunla oyun oynamaktır. Literatürde "çocuğun işi" olarak adlandırılan oyun, çocuğun kendi tecrübeleriyle öğrenmesine yardımcı olan psikolojik, fizyolojik ve sosyolojik içerikli bir olgudur.[79] Çocuk 0-2 yaş arasında tek başına oyun oynamayı tercih eder, başkalarıyla iletişim kurmaz. 2-3 yaş arasında sembolik oyunlar oynar. Beş altı kişilik oyunlar kurabilir. Toplumsal ve iş birliğine dayalı oyunlar oynamaya başlar. 4-5 yaş arasında iş birliğine dayalı kurallı oyunlar oynar. İki üç kişilik oyunlar kurar ve kısa süreli de olsa arkadaşlarıyla birlikte oynar. 6 yaş ise kurallı oyun evresidir. Çocuk 6 yaşında, sosyalleşmenin de etkisiyle grup oyunlarına yönelir. Bu yaşlarda ailede birlikte oynanacak oyunların çocuğun dinî duygu ve düşüncesinin gelişimine etkisi oldukça fazladır. Ailede ya da çocuğun devam ettiği okul öncesi eğitim kurumunda oyun, dramatizasyon vb. yöntemler, yaparak yaşayarak öğrenme fırsatları sunar. Çocuk, bir şeyler vermeyi ve almayı, kişiler arası ilişkilerin ilk temellerini bu oyunlar

[76] Musa Eroğlu, "Çocukluk Döneminde Bilişsel Gelişim: Piaget ve Vygotsky'nin Bilişsel Gelişim Kuramlarının İncelenmesi ve Karşılaştırılması", *Eğitim ve Yeni Yaklaşımlar Dergisi* 6/1 (2023), 72; Algur, "Ailede Din Eğitimi", 246; Köylü - Oruç, *Çocukluk Dönemi Din Eğitimi*, 16-17.

[77] Apaydın, "Aile İçi İletişimin Çocuğun Dinsel Gelişimine Etkisi", 319.

[78] Barbara Kolucki - Dafna Lemish, *Çocuklarla İletişim: Yetiştirme, İlham Verme, Heyecan Uyandırma, Eğitme ve İyileştirme İçin İlkeler ve Uygulamalar (Communicating with Children: Principles and Practices to Nurture, Inspire, Excite, Educate and Heal)*, çev. Yasemin Dede - Melike Diler (New York: UNICEF, 2011), x; Şahin - Aral, "Aile İçi İletişim", 64.

[79] Koç vd., "Çocukla Terapötik İletişim ve Oyun", 62; Hakan Avan, "Hastane Öncesi Bakımda Çocukla Terapötik İletişim ve Oyun", *Hastane Öncesi Dergisi* 5/2 (Ekim 2020), 109.

yoluyla öğrenir.[80]

Ebeveynler çocuğa din eğitimi verirken, kendi bilgilerini de sürekli yenilemeli, çocuk eğitimi konusunda güncel yayınları takip etmeli ve kendilerini geliştirmelidirler.[81] Hatta gerekirse "etkili ana-baba okulu", "çocukla iletişim", "çocuğun din eğitimi" vb. konulu seminerlere ya da kurslara devam edebilirler. İlgili konularda yazılmış eserleri okuyabilirler.

Çocuğun din eğitiminde, başta Hz. Peygamber olmak üzere diğer peygamberlerin kıssalarını da çocuğa gelişim seviyelerine uygun olacak şekilde öğretmeli, çocuğun dinî duygu, düşünce, tutum ve davranışlarının gelişimine rehberlik edilmelidir. Çocuğun gerek ebeveynini gerekse örnek hayatları anlatılan şahsiyetleri rol model almasına yardımcı olunmalıdır.[82] Zira çocuklara anlatılan hikâyelerde ve kıssalarda geçen örnek şahsiyetler, çocuğun ruhuna işler ve çocuğun benliğinde yer eder.[83] Çocuk, gelişim döneminde sadece insanların davranışlarını değil aynı zamanda izlediği çizgi filmlerdeki ve okunan kitaplardaki kahramanların davranışlarını da model alabilmektedir.[84]

Ebeveynlerin çocukla iletişimde "sen dili" yerine "ben dili"ni kullanıp çocuğu etkin dinlemesi sağlıklı iletişimi başlatan unsurlardandır.[85] Sağlıklı bir iletişim çift taraflı olmalıdır. Mesaj vermek kadar, gelen mesajları dinleme becerisine sahip olmak etkili iletişim kurabilmenin ön koşullardan biridir. Aile içi iletişimde güven duygusunu çocuğa hissettirmek, iletişimi olumlu yönde etkiler.

3.3. Ailede Çocukla Etkili Dinî İletişim

Çocuğun din ile ilgili sorular sormaya başlaması, din eğitimine başlama zamanının geldiğine işarettir.[86] Bu süreçte ebeveynler, çocukları ciddiye almalı ve onların dinle ilgili sorularına doğru, mantıklı ve gelişim seviyelerine

---

[80] Fatma Göçmen, *Okul Öncesi Dönem Çocuklarda Yardımlaşma -Dramayla Ahlâk Eğitimi-* (Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2021), 130-132.

[81] Çın, "Erken Çocukluk Dönemi Din Eğitiminde Ebeveyn Tutumlarının Etkisi", 58.

[82] Çın, "Erken Çocukluk Dönemi Din Eğitiminde Ebeveyn Tutumlarının Etkisi", 58.

[83] Ay, *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım*, 170.

[84] Cemil Oruç vd., "Okul Öncesi Dönem Çocuğunun Kişilik Gelişiminde Rol Modellik ve Çizgi Filmler", *EKEV Akademi Dergisi* 15/48 (Yaz 2011), 286.

[85] Gülsüm Mehdiyev, "Çocuk İle İletişim: İnsan Yetiştirmek", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8/16 (Ekim 2018), 613; Şahin - Aral, "Aile İçi İletişim", 64.

[86] Diler, "Ailede Din Eğitimi", 185.

uygun ve yeterli cevaplar vermelidirler. Çocuğun dil ve zihin gelişimi özelliklerini göz önünde bulundurarak net, basit ve anlaşılır cevaplarla duygu ve düşünce dünyasına hitap edebilmelidir.[87] Eğer bu sorulara verilen cevaplar, çocukların anlayış seviyelerinin üzerinde olursa, çocukta anlam karmaşasına neden olabilir.[88] Bu sebeple ebeveynler çocuğun sorularını dikkatlice dinlemeli, geçiştirmeden seviyesine uygun şekilde ve gerektiği kadar cevap vermelidirler. Çocukların merakları gereği sordukları sorulara çok özet ya da çok ayrıntılı cevaplar vermemeli; anlayacakları kadar detay kullanarak sorularına cevap vermelidirler. Ebeveynler, çocuğun hiçbir sorusunu cevapsız bırakmamalı, gelişim seviyesine göre anlayacağı içerikler ve dil kullanarak cevaplamalıdırlar.

Ebeveynler çocuğun yanlış hareketlerine sakince ve anlayışla yaklaşmalıdırlar. Hata yaptıklarında onları suçlamamalı, olumsuz eleştiri ve değerlendirmeler yapmamalıdırlar. Önyargıdan uzak olmalı; tepkisel davranıp çocuğa kızma, sesini yükseltme gibi olumsuz yaklaşımlar sergilemek veya cezalar vermek yerine hatanın altında yatan nedeni araştırmalıdırlar. Hatanın tekrarlanmaması adına çözüm önerileri sunmalıdırlar. Çünkü hata yapan çocuğa kızmak, bağırmak, azarlamak vb. sert tepkiler vermek, çocuğun hatalı davranışın farkına varmasını zorlaştırabilir ve çocukla ebeveyn arasındaki iletişim kanallarını kapatabilir. Bunun örnek bir uygulamasını Hz. Muhammed'in hurma ağaçlarını taşlayan küçük bir çocukla arasında geçen olayda görmek mümkündür. Bu olayın kahramanı Râfi' b. Amr el-Gıfârî başından geçenleri şöyle anlatıyor: "Henüz çocuk iken Ensar'ın hurma ağaçlarını taşlamıştım. Bunun üzerine beni Peygamber'e (s.a.s.) götürdüler. O bana, "*Yavrum, hurmayı niçin taşlıyorsun?*" diye sordu. Ben, "*Yemek için!*" diye cevap verince Resûlullah (s.a.s.), "*Hurmayı taşlama, altına düşenlerden ye.*" dedi. Sonra başımı okşadı ve "*Allah'ım, bu çocuğun karnını doyur!*" diye dua etti."[89] Hadisten de anlaşıldığı üzere bir probleme çözüm odaklı yaklaşmak, Hz. Peygamber tarafından uygulanan bir yöntemdi. Bu olayda Hz. Peygamber hata yapan küçük çocuğu azarlamamış, aksine ona şefkatle yaklaşarak bu davranışı neden yaptığını sormuş ve hatalı davranışının altında yatan nedeni öğrenmek istemiştir. Çocuğun verdiği cevaptan yola çıkarak onun bu davranışının

[87] Apaydın, "Aile İçi İletişimin Çocuğun Dinsel Gelişimine Etkisi", 319.

[88] Gümrükçüoğlu, "Çocuğun Din Eğitiminde Ailenin Rolü", 57.

[89] Ebû Dâvûd, Cihâd, 85. Bk. Özafşar vd., *Hadislerle İslâm*, 4/583.

altında yatan nedeni öğrenmiş ve soruna çözüm odaklı yaklaşmıştır. Ona tavsiyede bulunmuş ve dua etmiştir. Küçük Râfi', o günden sonra kimsenin hurma ağacını taşlamamıştır. Hz. Muhammed bu olayda çocukla iletişimde çocuğu aktif dinleme, çözüm odaklı yaklaşma, suçlamadan ve yargılamadan dinleme ve nasihat verme metotlarını bizzat uygulayarak göstermiştir. Zira çocukların hatalı davranışlarına ani ve sert tepkiler vermek, pedagojik bir yaklaşım değildir. Onun yerine davranışın altında yatan nedeni araştırmak ve bu sebebe yönelik çözüm önerileri getirmek, kazandırılmak istenen davranışı öğretmede kullanılan etkili ve daha yapıcı bir üsluptur.

Ebeveynler, çocuklarının hata yapabileceğini kabullenmeli, onların hatalardan da öğrenebildiğini bilmelidirler. Özellikle hata yaptıkları zaman onları eleştirmek yerine, hatanın sonuçlarını fark etmelerini sağlamalı, aynı hatayı tekrarlamama hususunda bilinç kazandırmalı ve bir dahaki sefere daha uygun davranmaları konusunda onları cesaretlendirmelidirler.[90] Çocukların yaptıkları hataları abartmamalı, onların küçük hatalarını affedebilmeli ve hata yaptıklarında onlara kızmadan hoşgörüyle yaklaşabilmelidirler. Çocuklara öğüt verirken yapıcı bir dil kullanmaya, emir verici ve tehdit edici bir üslup kullanmamaya özen göstermelidirler. Çocuğa daima doğruyu söylemeli, konuşurken de çocuğun göz hizasına inerek onunla göz teması kurarak konuşmalıdırlar. Ebeveynler, çocuklarla etkili iletişim kurabilmek için onlara neyi, ne zaman, nerede ve en iyi nasıl söyleyeceklerini iyi bilmelidirler.[91] Çocukların yaptıkları hatalara karşı ebeveynlerin bu tür olumlu tutum ve yaklaşımlar sergilemeleri, muhtemel iletişim kazalarını önlemlerine yardımcı olacaktır.

Ailede, anne-babalar çocuklarla nitelikli birliktelik kurmaya özen göstermelidirler. Ancak, çocukla uzun süre birlikte olmak, iyi iletişim kurmak anlamına gelmez. Çocuğu teknolojik aletlerle baş başa bırakmak yerine onunla kaliteli zaman geçirmeye odaklanmak gerekir. 90'lı yıllarda "iyi çocuk yetiştirme" prensibi olarak ebeveynlere çocuklarını uzun süre televizyon ekranına maruz bırakmamaları gerektiği tavsiye edilirdi. 21. yüzyılın ilk çeyreğini geride bıraktığımız şimdilerde ise çocuklar küçük yaştan itibaren dijital bir çevreye doğuyorlar. Günümüzde çocuğun sadece televizyonla ilişkisi değil aynı

[90] Ömer Demir - Fatma Göçmen, "Öz Düzenlemeli Din Eğitimi", *Turkish Studies-Comparative Religious Studies* 18/2 (Haziran 2023), 132.

[91] Haluk Yavuzer, *Çocuk Eğitimi El Kitabı* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2021), 11-12.

zamanda onun dikkatini çeken ve zamanını alan tablet, telefon, bilgisayar vb. teknolojik aletlerle ilişkilerini olması gerektiği kadar ve ona faydalı olacak şekilde düzenlenmeye ihtiyaç olduğu söylenebilir. Ebeveynlerin çocukların internet ve dijital cihazları etkili ve sağlıklı kullanmaları konusunda onlara rehberlik etmeleri ve gerekli tedbirleri almaları önem arz etmektedir. Bu konuda önlem olarak çocukların teknolojik aletlerle ilişkilerine gerekirse zamanlama açısından bazı sınırlamalar getirmek ve kullanıma ilişkin kurallar koymak; sosyalleşmelerine ve görgü kurallarını öğrenmelerine katkıda bulunabilir. Aksi halde teknolojik aletlere kontrolsüzce maruz kalan çocuklar, ailesinin eğittiği bireylerden ziyade dijital dünyanın eğittiği bireyler haline gelebilirler. Ailedeki etkili iletişim ortamı, çocuğun dijital aletlerle olan ilişkisini de düzene koyarak, teknolojiyi yerli yerinde ve gerektiği kadar kullanabilme bilincini oluşturmaya zemin hazırlamalıdır. Yasaklamalarla değil oto kontrol sahibi çocuklar yetiştirmek suretiyle çocuğun din eğitimine yön vermek gerekir.

İbadetleri çocuklara sürekli baskıcı bir üslupla hatırlatmak ve yaptırmaya çalışmak, ibadetlere karşı bıkkınlık duymalarına sebep olabilir. Ebeveynler, ibadetleri sevdirerek, özendirerek ve örnek olarak benimsetme yoluna gitmelidirler. Örneğin namaz konusunda, çocuk ebeveynini namaz kılarken görmelidir. Çocuk, küçük yaşlardan itibaren namaz ibadetini ebeveynini taklit ederek yerine getirmeye çalışır hatta kimi zaman büyüklerin dikkatini çekmek için namaz hareketlerini en güzel şekilde yapma gayretinde olur.[92] Ebeveynler, kimi zaman namaz kılarken çocuğun kendilerini taklit ederek birlikte eğilip kalkması, namaz kıldıkları seccadenin üzerine yatması, sırtına çıkması vb. davranışlarını mazur görmelidirler. Peygamberimizin torunları da namaz esnasında onun sırtına çıkıp onunla şakalaşıyorlardı. Burada çocuk, aslında ebeveyninin dikkatini çekmek istemektedir. Namaz sonrasında onu kucağa alıp birlikte dua etmek, çocukla olan sevgi ve ilgi bağını güçlendirir. Namaz sonrası bu manevî atmosfer, çocuğa namazı sevdirmeye bir vesiledir. Namaz sonrası onunla vakit geçirmek ve birlikte dua etmek, namaz eğitiminde etkili bir yöntemdir. Bunun yanında Kur'an-ı Kerim okuma konusunda da çocuklara öncelikle rol model olan ebeveynin huşu içerisinde

[92] Halis Ayhan, *Din Eğitimi ve Öğretimi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 1997), 166.

okuduğu Kur'an-ı Kerim, çocuğun ruh dünyasına tesir ederek derin izler bırakır.

İman esasları öğretiminde, çocuğun içinde bulunduğu gelişim seviyeleri dikkate alınarak somut ya da soyut anlatımlarla, sade, anlaşılır ve akıcı bir dille, uygun içerikler ve örneklerle bilgi verilmelidir.[93] Örneğin dinî konulara ilgisi başladığında çocuğa ilk öğretilecek husus Allah'ın varlığı ve birliği inancı olmalıdır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de Hz. Lokmân'ın oğluna "*Yavrum Allah'a ortak koşma!*"[94] diyerek öğüt vermesi, çocuğun dinî inancının şekillenmesinde ebeveynin rolünü ve sorumluluğunu vurgular niteliktedir. Ebeveynin çocuğun din eğitimindeki görev ve sorumlukları, Kur'an-ı Kerim'de pek çok ayette haber verilmekte[95] ve ebeveynlerin çocuklarının din eğitiminden birinci derecede mesul oldukları ifade edilmektedir. Çocuk, Allah'ı çevresinin, özellikle de ailesinin kendisine anlattığı şekilde kendi ruh dünyasında işleyerek tasavvur etmeye çalışır.[96] Müslüman bir ailede ve çevrede yetişen çocuklar, Allah'ı Kur'an-ı Kerim'in öğrettiği şekilde tevhit inancına uygun nitelikte soyut olarak tasavvur etmektedirler. Batı'da yapılan araştırmalarda Hıristiyan bir ailede ve çevrede yetişen çocukların ise Allah'ı genellikle insana benzettikleri ve somut bir Tanrı anlayışına sahip oldukları tespit edilmiştir.[97]

Sevgi temelli bir yaklaşımla, önce çocuğun günlük yaşamından somut örnekler vererek Allah'ın varlığına ve birliğine ilişkin temel dinî bilgiler gelişim seviyesine uygun şekilde anlatılmalıdır. Kelime-i tevhit ifadesi de gerek lafız gerekse anlam olarak çocuğa öğretilmelidir. Allah inancı öğretiminde sevdirme esas olmalı, korkutarak öğretme yoluna gidilmemelidir. "Allah yakar.", "Allah taş eder." gibi yanlış ve olumsuz ifadeler asla kullanılmamalıdır. Korkutmak yerine "Bak tabağındaki yemeği bitirirsen, Allah seni sever." gibi olumlu cümleler kurmalı, Allah'ın kullarına sevgisine ve merhametine

---

[93] Gümrükçüoğlu, "Çocuğun Din Eğitiminde Ailenin Rolü", 51,52; Yavuzer, *Çocuk Eğitimi El Kitabı*, 12; Konuk, *Okul Öncesi Çocuklarda (5-6 Yaş) Dinî Duygunun Gelişimi ve Eğitimi: Dinî Konularda Anne-Çocuk İletişimi*, 88.

[94] *Kur'an-ı Kerim Meâli*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), el-Lokmân 31/13.

[95] Kur'an-ı Kerim'de muhtelif surelerde ailede çocuğun din eğitimi ile ilgili ayetler vardır. Bk. *Kur'an-ı Kerim Meâli*, el-Hûd 11/42; el-Meryem 19/55; et-Tâ-hâ 20/132; el-Lokmân 31/13-1; et-Tahrîm 66/6.

[96] Ay, *Ailede ve Okulda İdeal Din Eğitimi*, 42.

[97] Ay, *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım*, 129.

vurgu yapılmalıdır.

Çocuğa kaba davranmak ve şiddet uygulamak, onun ruhunu zedeler ve derin yaralar açar. Araştırmalar ailede şiddete maruz kalan çocukların ilerleyen yaşlarda kendi ailesi içerisinde şiddet uygulaması ya da şiddete maruz kalması arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır.[98] Sevgi temelli din eğitiminde şiddete asla yer olmamalıdır. Çocuklar hata yaptıklarında, bunun hata olduğu kendilerine fark ettirilmeli, gerekçeli izahlarla bu hatanın bir daha yapılmaması gerektiği anlatılmalıdır. Hata karşısında sadece çocuğu azarlamak, cezalandırmak yapılan yanlışın çözümü değildir. Kaynağına inilmedikçe, kesin çözüme ulaşmak zordur. Alman pedagog Christian Gotthilf Salzmann, hayattan alınmış gerçek hikâyelerin yer aldığı *Yengeç Kitap-Çocuğunuzu Yanlış Terbiye Ediyorsunuz* adlı eserinde ebeveynlere çocuğun manevî gelişimi ve eğitimi adına asla yapılmaması gereken davranışları anlatmakta ve ebeveynlere çocukla doğru iletişim kurmanın prensiplerini de vermektedir.[99]

Sonuç

Çocukluk döneminde çocuğa etkili din eğitimi verilmesinde en önemli rol, aileye düşmektedir. Ebeveynlerin, çocuğa doğumundan itibaren vereceği nitelikli din eğitimi, çocukta dinî duygu ve düşüncenin gelişimini olumlu yönde desteklemektedir. Bu bağlamda çocuğun dinî kimliğinin teşekkülünde ilk ve tek sorumlunun aile özellikle de anne-babalar olduğu söylenebilir. Bu amaçla ailenin etkili iletişim yöntem ve tekniklerini bilmesi ve kullanabilmesi, çocuğa ailede etkili bir din eğitimi sunabilme adına elzem bir ihtiyaçtır. Zira internet kullanımının gittikçe arttığı günümüz dünyasında çocukları sanal ve dijital dünyanın zararlı etkilerinden korumak ve manevî gelişimlerini olumlu yönde desteklemek adına ebeveynlere önemli vazifeler düşmektedir. Hadiste belirtildiği üzere çocuklar, fıtrat üzere yaratılmıştır. Çocukların dinî inançları anne-babaları tarafından verilen din eğitimiyle şekillenmektedir.

Ebeveynin karşılıklı sevgi, saygı, güven, hoşgörü, yardımlaşma, fedakâr-

[98] İlyas Özgentürk vd., "Aile İçi Şiddet ve Şiddetin Nesilden Nesile İletilmesi", *Polis Bilimleri Dergisi* 14/4 (2012), 74-75.

[99] Christian Gotthilf Salzmann, *Yengeç Kitap "Çocukları Kötü Yetiştirmenin Yolları"*, çev. Ali Çankırılı (İstanbul: Uğurböceği Yayınları, 2020).

lık, adalet, doğruluk, vefa gibi temel dinî ve ahlâkî değerleri esas alarak kurduğu/kuracağı sağlam temelli bir aile ortamı, çocuğun din eğitimi için ilk ve en önemli ihtiyaçtır. Sevgi ve değer temelli bir aile ortamı, sıcak ve samimi bir aile atmosferinin ön koşulunu ve temelini teşkil eder. Birbirlerine sevgi, saygı ve güven telkin eden ebeveynler, çocuğa manevî değerlerle bezenmiş olumlu bir aile atmosferi sunarlar. Çocuğun böyle bir aile atmosferinde büyümesi, onun iç huzuru hissetmesine, ebeveynini kendisine olumlu rol model almasına kaynaklık etmekte ve dinî gelişimine olumlu katkılar sunmaktadır.

Ailede çocukla etkili dinî iletişim tekniklerini bilme ve bunları kullanabilme becerilerine sahip olmak, gittikçe değişen ve gelişen dünyada çocukların din eğitimi ihtiyaçlarına cevap verebilmede ebeveynlerin rehber olması beklenmektedir. Çocuğun yetişmesinde rol oynayan yetişkinler özellikle de ebeveynler, çocuğa etkili din eğitimi sunarken öncelikle çocuğun içsel özelliklerinin gelişimine ve bu sayede benliğini keşfetmesine katkıda bulunurlar. Ebeveynlerin ailede din eğitiminin en temel bakış açılarına sahip olabilmeleri konusunda dikkat etmeleri gereken bazı hususlar şunlardır:

- Ebeveynler, öz gözlem yoluyla çocukların kendilerini fark etmelerini sağlayarak öz farkındalık kazanmalarına rehberlik etmelidirler.
- Çocuklara değerli olduklarını hissettirerek benlik saygısı kazandırmalıdırlar.
- Çocukların öz yeterlik hissine sahip olmalarını desteklemelidirler.
- Çocuklara özerk birer birey olduklarını ve kendi davranışlarını kontrol edebilmeleri gerektiği bilincini kazandırmalıdırlar.
- Çocukların özdenetim duygusu geliştirmelerine ve kendilerini denetleyebilme becerisi kazanmalarına yardımcı olmalıdırlar.
- Çocukların kendilerine has ve özgün davranışlarıyla biricik olduklarını hissettirmelidirler.
- Çocukların yaptığı/yapacağı tüm iş ve davranışlarına olumlu niyetlerle başlamaları gerektiğini öğretmelidirler.

Aile üyelerinin sağlıklı iletişim becerilerini bilmesi ve uygulayabilmesi, ailede bireylerin birbirlerini anlamalarına ve duygusal anlamda sevgi, saygı, hoşgörü vb. olumlu duygularla birbirlerine bağlanmalarına vesile olur. Çocuklar, ebeveynlerinde modelledikleri iletişim türünü benimserler. Ailede

sağlıklı iletişim kurma, sadece aile içi ilişkileri değil bireylerin toplumsal hayatta karşılaşacakları diğer insanlarla kuracakları ilişkileri de olumlu yönde etkiler. Çocuğun, ailesinde görerek, yaparak ve yaşayarak öğrendiği ahlâkî değerleri içselleştirmesi ve ileriki hayatının her aşamasında kişilik ve karakterinin ayrılmaz bir parçası haline getirmesi beklenir.

Etkili iletişim sayesinde ailede bireyler birbirlerini anlamaya çalışırlar, kararları istişare ile birlikte verirler. Karşılıklı anlayış ve hoşgörü sayesinde herkesin hata yapabileceği gerçeğinden hareketle asıl önemli olanın hata yapmamak değil yapılan hatalarda ısrarcı olmamak gerektiğini bilirler. Aynı zamanda hatalardan ders alarak aynı hataları bir daha tekrarlamamaya gayret etmeleri gerektiğini ve hatalarından ders alarak öğrenmenin de din eğitimine katkılar sunabileceğini hatırda tutarlar.

Başta ebeveynler olmak üzere tüm aile bireyleri, Kur'an-ı Kerim ve sünnete dayanan sahih dinî bilgileri çocuklara etkili dinî iletişim tekniklerini bilerek ve uygulayarak öğretmelidirler. Bu sayede, daha çocukluk çağında onların dünyalarında din eğitimi adına güzel anılar biriktirmelerine, olumlu ve uzun soluklu kazanımlar elde etmelerine güzel fırsatlar sunmuş olurlar. Aksi halde olumsuz tecrübeler, ileriki yaşamda çocukların dinî bir kimlik kazanmalarına ve dindar bir hayat sürmelerine engel teşkil edebilir.

Günümüz dünyasında çocuk eğitiminin sadece aile eliyle olmadığı, aile dışındaki faktörlerin de olumlu/olumsuz tesirinde kaldığı dikkate alındığında, çocukluk döneminde ailede verilecek din eğitiminin etkili yöntem ve tekniklerle verilmesi gereği bir kez daha önem kazanmaktadır. Çocukların din eğitiminde ailedeki etkili iletişim tekniklerini bilmek ve kullanmak çocuğun din eğitimine olumlu katkı sağlamaktadır. Ebeveynlerin, çocukların gelişim seviyelerine uygun olarak dinî duygu ve düşüncelerinin gelişimini destekleyen olumlu tutum ve davranışları; ailede çocuğun din eğitiminde çocukla etkili iletişim kurabilmek ve ona etkili bir din eğitimi verebilmek adına önem arz etmektedir. Unutmamalıdır ki ebeveynler, kendi yapmadıklarını çocuklarına öğretemezler.

Kaynakça

Acat, M. Bahaddin. "Ailede İletişim ve Etkileşim". *Aile İçi Uyumlu Etkileşim.* ed. M. Bahaddin Acat. 26-45. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, 2012.

Algur, Hüseyin. "Ailede Din Eğitimi". *Din Eğitimi.* ed. M. Fatih Genç. 239-265. İstanbul: Lisans Yayıncılık, 1. bs., 2020.

Apaydın, Halil. "Aile İçi İletişimin Çocuğun Dinsel Gelişimine Etkisi". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/12-13 (Nisan 2001), 319-337. https://doi.org/10.17120/omuifd.43994

Arslan, Buket - Buldukoğlu, Kadriye. "Çocukla Terapötik Görüşmenin Hemşirelik Sürecine Göre İncelenmesi". *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal* 1/2 (Haziran 2015), 657-663. https://dergipark.org.tr/tr/pub/husbfd/issue/7893/103927

Avan, Hakan. "Hastane Öncesi Bakımda Çocukla Terapötik İletişim ve Oyun". *Hastane Öncesi Dergisi* 5/2 (Ekim 2020), 109-118. https://dergipark.org.tr/tr/pub/hod/issue/54345/724502

Ay, Mehmet Emin. *Ailede ve Okulda İdeal Din Eğitimi.* İstanbul: Beyza Kitap, 6. bs., 2009.

Ay, Mehmet Emin. *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım.* Bursa: Sena Kitap, 42. bs., 2023.

Ay, Mehmet Emin. *Din Eğitiminde Mükafat ve Ceza.* Bursa, 5. bs., 2021.

Aydın, Mehmet Zeki. "Ailede Ahlak Eğitimi". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (Aralık 2003), 125-158. https://dergipark.org.tr/en/pub/cuifd/256571

Aydın, Mehmet Zeki. *Ailede Çocuğun Ahlâk Eğitimi.* Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2. bs., 2006.

Ayhan, Halis. *Din Eğitimi ve Öğretimi.* İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 3. bs., 1997.

Bayraktar, Muhammet Mustafa. "The Factors Affecting Religious Development in the Context of Religious Education in Turkey". *US-China Education Review* A 7/3 (Mart 2017), 169-177. https://doi.org/10.17265/2161-623X/2017.03.005

Bilgin, Beyza. *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi.* Ankara: Gün Yayıncılık, 2001.

Çalışkan, Nihat - Aslanderen, Mustafa. "Aile İçi İletişim ve Siber Yaşam: Teorik Bir Çözümleme". *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*

15/2 (Ağustos 2014), 263-277. https://dergipark.org.tr/tr/pub/kefad/issue/59460/854354

Çetin, Abdurrahman. "Ezan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 12/36-38. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1995.

Çın, Ahmet. "Erken Çocukluk Dönemi Din Eğitiminde Ebeveyn Tutumlarının Etkisi". *Batman Akademi Dergisi* 4/2 (Aralık 2020), 45-60. https://dergipark.org.tr/tr/pub/batmanakademi/issue/59453/812277

Dam, Hasan. "Çocukluk Dönemi Din Eğitimi". *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi.* ed. Mustafa Köylü. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 7. bs., 2017.

Demir, Ömer - Göçmen, Fatma. "Öz Düzenlemeli Din Eğitimi". *Turkish Studies-Comparative Religious Studies* 18/2 (Haziran 2023), 119-140. https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.66154

Diler, Ramazan. "Ailede Din Eğitimi". *Din Eğitimi.* ed. Hasan Dam. 165-190. İstanbul: Lisans Yayıncılık, 3. bs., 2021.

Doğan, Ahmet. "Değerler Eğitimi Açısından Aile İçi İletişimin Çocuk Üzerindeki Etkisi". *Toplum Bilimleri Dergisi* 12/23 (Ocak 2018), 145-164.

Durğun, Arif. "Aile İçi Problemler ve Çözüm Önerileri". *Mehir Aile Dergisi* 1 (Nisan 2016), 83-95.

Eren, Hasan vd. Türkçe Sözlük. 2 Cilt. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1988.

Eroğlu, Musa. "Çocukluk Döneminde Bilişsel Gelişim: Piaget ve Vygotsky'nin Bilişsel Gelişim Kuramlarının İncelenmesi ve Karşılaştırılması". *Eğitim ve Yeni Yaklaşımlar Dergisi* 6/1 (2023), 69-77. https://doi.org/10.52974/jena.1258278

Fer, Simona. "Theories and Strategies of Religious Communication in Promoting Morality and Spiritual Values in Adolescents". *SSRN Electronic Journal* 1-10. https://doi.org/10.2139/ssrn.3633790

Göçmen, Fatma. Okul Öncesi Dönem Çocuklarda Yardımlaşma -Dramayla Ahlâk Eğitimi-. Ankara: İlâhiyât Yayınları, 1. bs., 2021.

Göküş, Şeref. "II. Meşrutiyet Dönemi İslamcı Çizgideki Süreli Yayınlarda Aile ve Çocuk Eğitimi". Artuklu Akademi 7/1 (Haziran 2020), 99-124. https://doi.org/10.34247/artukluakademi.689988

Gümrükçüoğlu, Süleyman. "Çocuğun Din Eğitiminde Ailenin Rolü".

KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi 3/1 (Haziran 2017), 39-60. https://doi.org/10.21798/kadem.20171301410

Gün, Ayşegül. Çocukların Din Eğitiminde Ebeveyn Tutumları. Ankara: İlâhiyât Yayınları, 1. bs., 2022.

Güngör, Erol. Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 4. bs., 2000.

Haspolat, Namık Kemal. "Psikanalizin İçinden Bir Kavram 'Özdeşleşme'". Muş Alparslan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 2/1 (Haziran 2022), 1-9. https://dergipark.org.tr/tr/pub/maunef/issue/70625/1090861

Kayaalp, İsa. Ailede İletişim. İstanbul: Elit Kültür Yayınları, 2008.

Koç, Ahmet. Din Eğitiminde Etikili İletişim. İstanbul: Rağbet Yayınları, 4. bs., 2016.

Koç, Elif Tuba vd. "Çocukla Terapötik İletişim ve Oyun". Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi 1/2 (Ağustos 2020), 62-69. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ahievransaglik/issue/65266/1004318

Koç, Mustafa. Çocukluk Döneminde Din ve Kavram. Bursa: Emin Yayınları, 1. bs., 2020.

Kolucki, Barbara - Lemish, Dafna. Çocuklarla İletişim: Yetiştirme, İlham Verme, Heyecan Uyandırma, Eğitme ve İyileştirme İçin İlkeler ve Uygulamalar (Communicating with Children: Principles and Practices to Nurture, Inspire, Excite, Educate and Heal). çev. Yasemin Dede - Melike Diler. New York: UNICEF, 2011.

Konuk, Yurdagül. Okul Öncesi Çocuklarda (5-6 Yaş) Dinî Duygunun Gelişimi ve Eğitimi: Dinî Konularda Anne-Çocuk İletişimi. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1. bs., 1994.

Köylü, Mustafa - Oruç, Cemil. Çocukluk Dönemi Din Eğitimi. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2. bs., 2020.

Kur'an-ı Kerim Meâli. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 4. bs., 2009.

Mehdiyev, Gülsüm. "Çocuk İle İletişim: İnsan Yetiştirmek". *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8/16 (Ekim 2018), 613-624. https://doi.org/10.29029/busbed.424732

Oflaz, Abdulhalim. "Çocuk Eğitimi/Terbiyesi'nde Nebevî Metod". *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11 (Nisan 2017), 287-306.

Oruç, Cemil. "Erken Çocukluk Dönemi Din Eğitimi". *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi.* ed. Mustafa Köylü. 1-49. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 7. bs., 2017.

Oruç, Cemil. "Erken Çocukluk Dönemi Dini Gelişim Teorileri Bağlamında Din Eğitimi". *Journal of Turkish Studies* 8/8 (Summer 2013), 971-987. https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.4804

Oruç, Cemil vd. "Okul Öncesi Dönem Çocuğunun Kişilik Gelişiminde Rol Modellik ve Çizgi Filmler". *EKEV Akademi Dergisi* 15/48 (Yaz 2011), 281-297.

Özafşar, Mehmet Emin vd. (ed.). *Hadislerle İslâm.* 7 Cilt. İstanbul: DİB Yayınları, 4. bs., 2020.

Özbek, Abdullah. *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed.* İstanbul: Esra Yayınları, 4. bs., 1995.

Özeri, Zeynep Nezahat. *Okul Öncesi Din ve Ahlâk Eğitimi.* İstanbul: DEM, 1. bs., 2004.

Özgentürk, İlyas vd. "Aile İçi Şiddet ve Şiddetin Nesilden Nesile İletilmesi". *Polis Bilimleri Dergisi* 14/4 (2012), 55-77.

Sağlam, İsmail. *Çocuklara İbadet Davranışı Kazandırma 7-14 Yaş Dönemi İbadet Eğitimi Üzerine Bir Araştırma.* Bursa: Düşünce Kitabevi, 2. bs., 2019.

Salzmann, Christian Gotthilf. Yengeç Kitap "Çocukları Kötü Yetiştirmenin Yolları". çev. Ali Çankırılı. İstanbul: Uğurböceği Yayınları, 2020.

Sapsağlam, Özkan. *Erken Çocuklukta Karakter ve Değer Eğitimi.* ed. Esra Ömeroğlu. Ankara: Pegem Akademi, 2. bs., 2020.

Şahin, Sultan - Aral, Neriman. "Aile İçi İletişim". *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi* 1/3 (Aralık 2012), 55-66. https://doi.org/10.1501/Asbd_0000000029

Tancan, Bengü Nur. *Aile İçi İletişimin Bireyin Gelişimine Etkisi.* Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2022.

Tatlıoğlu, Sevra Su. "Öğrenmeye Sosyal-Bilişsel Bir Bakış: Albert Bandura". *Sosyoloji Notları* 5/1 (Haziran 2021), 15-30.

Tavukçuoğlu, Mustafa. "Okulöncesi Çocuğunun Eğitiminde Din Duygusu ve Din Eğitimi". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/14 (Mart 2002), 51-63. https://dergipark.org.tr/tr/pub/neuifd/210527

Tetik, Hayati. "Anne Baba Tutumları ve Ailede Çocuğun Dini Gelişimi". *Universal Journal of Theology* 5/2 (Aralık 2020), 135-171. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ujte/issue/58173/806978

Türel, Yalın Kılıç vd. *21. Yüzyıl Becerileri ve Değerlere Yönelik Araştırma Raporu.* Ankara: T.C. MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, 2023.

Ünlü, Hatice. *Sünnette Aile İçi İletişim.* İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2007.

Yavuzer, Haluk. *Çocuk Eğitimi El Kitabı.* İstanbul: Remzi Kitabevi, 42. bs., 2021.

raisingchildren.net.au. "Communicating and Relationships: Pre-Teens and Teenagers". Erişim 17 Kasım 2024. https://raisingchildren.net.au/pre-teens/communicating-relationships/communicating/teen-communicating-relationships

raisingchildren.net.au. "Communicating Well with Babies and Children: Tips". Erişim 17 Kasım 2024. https://raisingchildren.net.au/pre-teens/communicating-relationships/communicating/communicating-well-with-children

unicef. "How to Communicate Effectively with Your Young Child". Erişim 17 Kasım 2024. https://www.unicef.org/parenting/child-care/9-tips-for-better-communication

Din Eğitiminde Çocuk

“Bilginlerin, velilerin, kahramanların gayretleri, kazanılan maddî ve manevî dereceler hep bir amaç içindir. İnsanlar bu amaçla girilen çalışmalara saygı, bu çabaları gösterenlere hayranlık duyarlar. Ulaşılan mükemmellikler korunur ve yeni nesillere emanet edilir. Hayatın geleceği çocuklara bağlıdır. Çocuklar, büyüklerin kendilerine verdiklerini alacak, yetişeceklerdir. Öyle yetişeceklerdir ki, kendilerine emanet edilmiş olana kendilerinin kazandıklarını katacak ve yeni bütünü kendilerinden sonrakilere devredeceklerdir.”

Beyza Bilgin, İslam ve Çocuk. (Ankara: DİB Yayınları, 1985), 5.

978-625-5980-35-9